

UDALOSTI, ĽUDIA, MIESTA ZVOLENSKEJ KOTLINY

KOLEJO

JÚN 2026 | 2. ČÍSLO | 3. ROČNÍK

PRÍBEH LITURGICKÉHO KALICHA

banskobystrického zlatníka
JURAJA SODOMKU

Šokujúca vražda tehotnej
Františky Fekete vo Zvolene

ČO JE SKUTOČNOSŤ
A ČO FIKCIA V PRÍPADE
Z ROKU 1808?

Študent maliarstva

JAROSLAV AUGUSTA

si zamiloval Podpoľanie
Fascinovali ho „kečkári“

ŠTVŔTĽOČNÍK | 5€

Profesionálna tlač a kopírovanie

Kopírovacie práce

Farebné kopírovanie do formátu A0 (do 914 mm šírka tlače až niekoľko metrov dĺžka).

Čiernobiele kopírovanie až do formátu A0 (do 914 mm šírka tlače až niekoľko metrov dĺžka).

Tlač plagátov, letákov, vizitiek, objednávkových kartičiek atď. Tlačíme na foto papier, vizitkový papier, pauzák, samolepiaci papier, fólie, farebný papier, farebný výkres.

Kancelárske a školské potreby

Ponúkame široký výber školských a kancelárskych potrieb na bežné používanie doma, v škole aj v práci. V sortimente máme aj praktický spotrebný tovar, ako toaletný papier, klasické aj vianočné servítky, MAXI utierky v rolke, vrecia na odpad či desiatové sáčky na každodenné balenie.

Pečiatky

Ponúkame kompletný sortiment samonamáčacích pečiatok od značky COLOP.

Viazanie prác

Viažeme do pevnej väzby, mäkkej väzby (termoviazanie), hrebeňové viazanie, lišta, šitá väzba.

Športové poháre a medaile

Chcete oceniť víťazov súťaží a osláviť športové úspechy? Potom ste na správnom mieste! Ponúkame široký výber trofejí, pohárov a medailí pre rôzne druhy športových a súťažných podujatí.

Laminovanie

Laminujeme dokumenty až do formátu A3, aby boli chránené a mali profesionálny vzhľad.

Skenovanie

Skenujeme všetky formáty až do formátu A0, farebne a aj čiernobiele.

Reklamný textil

Predaj a potlač tričiek, mikín, šiltoviek a reklamných predmetov.

Menovky na schránky

Robíme menovky na dvere, byty, schránky, menovky na obojek pre domácich miláčikov a iné.

EDITORIÁL

Vzácné čitateľky, milí čitatelia!

Kochanie sa nočnou bezoblačnou oblohou má na upokojenie našej mysle blahodárne účinky. Neveríte? Vyskúšajte si v lete po západe slnka ľahnúť trebárs na karimatku, ruky založiť pod hlavu, započúvať sa do hudobných interpretácií miestnych svrčkov a pohľad upriamiť kolmo hore na vesmírne diaľavy. Odpútajte sa od udalostí hektického dňa, upokojte dýchanie a pozorujte monumentálne nebeské divadlo miliónov hviezd. Či chcete alebo nie, zapôsobí na vás nádhera, veľkoleposť, nekonečnosť a pokoj. Úchvatné...

Romantické duše budú na nočnom amfiteátri hľadať padajúce hviezdy, aby si niečo zaželali a splnili sa tým ich vytúžené priania. Matematicky podkutí sa budú zamýšľať nad vzdialenosťami medzi svetelnými objektmi a ich vekom. Filozofovia a teológovia budú uvažovať nad poriadkom vesmírneho priestoru, zmyslom jeho existencie a úlohou človeka v ňom. Nepochybne medzi najaktívnejších a najfundovanejších pozorovateľov a výskumníkov vesmíru patria astronómovia, kozmológovia, astrofyzici. Mimochodom, týmto vedcom nikdy nehovorte o astrológii, lebo je to pre nich ako červené súkno pre býka ☹.

Skrátka vesmír vo svojej kráse, tajuplnosti a nedosiahnuteľnosti oddávna lákal, láka a neustále bude lákať ľudstvo, ktoré túži po poznaní a uchopení sveta nielen okolo nás.

Jedným z hviezdárov žijúcich vo Zvolenskej kotline, ktorý napísal a vydal dielo Tractatus de Cometa, qui sub finem anni a nato Christo 1577, najstaršiu písomnú a tlačenú astronomickú pamiatku na našom území, bol Jakub Pribicer z Banskej Bystrice. Písal o kométe, ktorá nahnala strach obyvateľom stredoslovenských banských miest. Mestská honorabilita v Banskej Štiavnici ho preto požiadala o predpoveď udalostí. Tu vidno, že astronómia sa s astrológiou v tom čase prelínala. Viac sa dočítate v článku Jany Borguľovej Jakub Pribicer, učenec a hviezdár od Hrona.

Bitka pri Moháči, ktorej 500 rokov si v auguste pripomenieme, znamenala katastrofu pre uhorské vojsko pokorené osmanskými zbraňami. Týkala sa aj obyvateľov Zvolenskej

stolice, ktorí, ako ostatné stolice horných krajov, museli vystrojiť za každých dvadsať poddanských usadlostí do vojen-

skej výpravy pešiaka s puškou. Vďaka výskumu historika Pavla Maliniaka spoznáme okrem iných osud šľachtica Mareka Dúbravického z Dúbravice, ktorý bitku prežil.

Pozornosť tiež venujeme osobnosti maliara Jaroslava Augustu. Jeho príbeh sa spája s Podpoľaním. Tento kraj si zamiloval a rád jeho krásy prenášal na maliarske plátno. V Detve so spolužiakmi vytvorili maliarsku kolóniu a, ako poznamenáva v autorskom článku historik Ján Golian, zvlášť ho fascinovali „kečkári“.

Duch aristokracie, duša mecenášky: Rozmanitý svet Johanny Roth-Teleky je názov druhej časti článku o málo známej šľachtickej, ktorej život sa viaže s Banskou Bystricou, Hronsekom a najmä štedroťou. Bádateľ a popularizátor jej života Vladislava Tirpáka výskum zavial až do maďarskej obce Szirák. Jedna z tamojších ulíc nesie jej meno.

V KOLESE nás Diana Starinská Kacarová, scenáristka a dramaturgička, zavedie do roku 1808, keď sa vo Zvolene stala šokujúca vražda tehotnej Františky Fekete. Historik Filip Gloccko poukáže na vzácny kalich z 19. storočia a historik, archivár Radoslav Ragač nás pomyseľne preniesie na prvé výročie osláv SNP do Zvolena.

A kam nás preniesú, či zavedú hviezdy? Zavrite oči, zaželajte si a uvidíte!

03
EDITORIÁL

Mgr. Michal Várošík, šéfredaktor

04
OBSAH

06

Šľachta Zvolenskej stolice a jej účasť v bitke pri Moháči

doc. PhDr. Pavol Malíniak, PhD., historik

14

JAKUB PRIBICER
učenec a hvezdár

PhDr. Jana Borgulová, literárna muzeologička, publicistka

18

DUCH ARISTOKRACIE, DUŠA MECENÁŠKY:
Rozmanitý svet Johanny Roth-Teleky

Mgr. Bc. Vladislav Tirpák, popularizátor regionálnej histórie

26

PRÍPAD FEKETE MEDZI ARCHÍVOM A ROMÁNOM:
Acta Feketiana a Kľatba Terézie Vansovej

Mgr. art. Diana Starinská Kacarová, scenáristka a dramaturgička

36

Príbeh liturgického kalicha banskobystrického zlatníka Juraja Sodomku

PhDr. Filip Glocko, historik

40

Študent maliarstva Jaroslav Augusta objavil jedinečnosť Podpoľania

Mgr. Ján Golian, PhD., historik

46

Počiatky budovania povstaleckej tradície vo Zvolene a mestské oslavy prvého výročia Slovenského národného povstania

PhDr. Radoslav Ragač, PhD., historik a archivár

52

NAPÍSALI PRED 135 ROKMI. SLOBODNÉ KRÁĽOVSTVO ZVOLEN. Napísal Juraj Bánik, notár slob. a kráľ. mesta Zvolen, 1891

54

DEJINÁRIUM

Okrúhle výročia jún 2026 – august 2026

Mgr. Michal Várošík, publicista

56

ROZHOVOR: Lukáš Adamec: V Bystrici už neprázdnujem, už je to môj domov

PaedDr. Marcel Páleš, publicista

Vydavateľ: Spod Skleného zámku, o. z., Sielnica 12, 962 31, IČO: 55 969 283

Šéfredaktor: Mgr. Michal Várošík (varosikm@gmail.com)

Redakčná rada: Mgr. Michal Várošík, PaedDr. Marcel Páleš, Mgr. Ľubica Milanová, CSILic. Zuzana Vrtová

Grafický návrh: Beáta Balgová

Grafické spracovanie: Nina Várošíková

Tlač: Alfa print, s. r. o.

Registračné číslo: ISSN 2989-3968 (online), ISSN 2989-3933 (tlačené vydanie)

Predajné miesta: Banská Bystrica: Stredoslovenské múzeum (SSM), Thurzov dom, Námestie SNP 4, 974 01; SSM, Matejov dom, Námestie Š. Moyzesa 20, 974 01; SSM, Tihányiovský kaštieľ, Radvanská 27, 974 05; COPIA, s. r. o., Skuteckého 23, 974 01; Zvolen: Klemo, spol. s r. o., Tehelná 4, 960 01; Detva: TIK, Partizánska ulica 82 (Vagačov dom), 962 12

Obálka: Časť námestia v Banskej Bystrici na fotografii z roku 1860 (Zdroj: SSM)

KRAJSKÁ KNIŽNICA ĽUDOVÍTA ŠTÚRA

Tématické akcie

- Týždeň česko-slovenskej vzájomnosti
- Cestovateľské okienko do sveta
- Knižničná kvapka krvi

Podujatia na každý deň

- Kvízové utorky
- Kreatívne stredy - dielne pre všetkých
- Hravé štvrtky pre seniorov
- Digitálne piatky - SmartLab

Kluby a kurzy

- Klub priateľov opery
- Počítačový kurz pre seniorov
- Tréningy pamäti

Svet E-KNÍH A AUDIOKNÍH

odkiaľkoľvek a kdekoľvek

Ďalšie služby

- Rešerš
- Medziknižničná výpožičná služba
- Samoobslužný automat
- Donáška kníh domov
- Semienkareň

*Ludvík král slavné paměti,
neráčiv na to hleděti,
co sú Turci provodili,
zámky brali a škodili,
množství toho velikého,
nestraše se tureckého [...]*

*Pohan Semelín turecký,
císař pyšný saracenský,
více nepravú chytrostí,
nežli silú, úpřimností
králi odpíral a děli,
jichž veliký počet měli
a tu jest vzal své skončení
s jinými, jimž počtu není.*

Týmito slovy opisuje jedna z dobových českých písní porážku krále Ludvíka II. sultánem Sulejmanem I. v bitce při Moháči. Je poměrně známo, že uhorské vojsko 29. augusta 1526 v krátko trvajúcej bitke podľahlo početnejšej osmanskej armáde. Smrť mladého kráľa, mnohých prelátov, veľmožov i radových vojakov viedla k zmene mocenských pomerov v strednej Európe. Menej sa už vie, v akej podobe táto udalosť zasiahla do osudov konkrétnych účastníkov bitky. Počty bojujúcich (25 000 mužov na strane Uhorska a asi trojnásobok na strane Osmanskej ríše) to ani v úplnosti neumožňujú. Téma sa výrazne zužuje napr. pri otázke: bojovali pri Moháči aj vojaci pochádzajúci z okolia Zvolena, či Banskej Bystrice? Akú úlohu mohli v bitke zohrať? Prežili túto pohromu?

Šľachta Zvolenskej stolice a jej účasť v bitke pri Moháči

 Pavol Maliniak, historik

Farský Kostol Nanebovzatia Panny Márie v Banskej Bystrici, z ktorého boli pre vojnové účely rekvirované strieborné predmety s hmotnosťou vyše 10 kilogramov (Foto: Michal Várošík)

Príkaz na mobilizáciu vo Zvolenskej stolici bol z Budína odoslaný 23. júna

V závere stredoveku určovali uznesenia z krajinských snemov účasť jednotlivých stolíc na obrane krajiny, zvlášť pred silnejúcim tlakom Osmanov. Zvolenská stolica pravidelne vystupovala medzi „hornými krajinami“, ktoré sa stali predobrazom Horného Uhorska, alebo inak Horniakov. Podľa zákonných článkov mali Zvolenská a ostatné stolice horných krajov vystrojiť za každých dvadsať poddanských usadlostí do vojenskej výpravy pešiaka s puškou. Pokiaľ v staršom období mali poddaní povinnosť vystrojiť jazdca (husára), neskôr išlo o člena pechoty s ručnou palnou zbraňou. Takýmto vojakom nemusel byť iba šľachtic. Častejšie ním bol vystrojený žoldnier.

Správy o presune veľkého osmanského vojska k hraniciam Uhorska prichádzali na kráľovský dvor pravidelne počas jarných mesiacov v roku 1526. Po dlhšom rozhodovaní, keď bolo dostatočne zrejmé, že boju sa nedá vyhnúť, kráľ vyhlásil mobilizáciu. Od začiatku júna vydával Ľudovít II. sériu príkazov. Určil v nich, že vojsko z celej krajiny sa má sústreďiť 2. júla v Tolne (dnes mesto južne od Budapešti, na pravej strane Dunaja). Mobilizácia nariaďovala šľachticom povinnú účasť vo vojsku. Ak by ju odmietli, hrozilo im obvinenie z vlastizrady (velezrady) s rozsudkom smrti a zhabaním majetku. Povolávanie prebiehalo zdĺhavo a nerovnomerne. Príkaz na mobilizáciu vo Zvolenskej stolici bol napokon z Budína odoslaný 23. júna. Zvolenský župan (bol ním v tom čase Bernard Beheim, pôvodom z Tirolska) mal po prečítaní rozkazu nosiť zakrvavený meč a zvolávať mužov do zbrane. Niektorí zo šľachticov získali od kráľa výnimku, do boja boli preto povolávaní aj poddaní. Podľa odhadov mohlo ísť asi o jednu pätinu poddaných. Na druhej strane, táto skutočnosť oddaľovala nástup k vojsku, najmä kvôli prebiehajúcim poľným prácam.

Pre potreby vojny zrekvirovali z bansko-bystrického farského Kostola Panny Márie strieborné predmety s hmotnosťou vyše 10 kilogramov

Ďalším problémom bol nedostatok financií. Na príkaz uhorského kráľa, po súhlase pápežského legáta a ostrihomského arcibiskupa,

Zrúcanina neskoro-stredovekého kaštieľa v Dúbravici. Dali ho postaviť členovia chorvátskeho šľachtického rodu z Hotuče, ktorí si od získaného majetku, dediny Dúbravica, odvodili rodové priezvisko Dúbravický (Foto: Michal Várošík)

mali farské kostoly v mestách aj chrámy v kláštoroch odovzdať polovicu z ich strieborného zariadenia (kalichy, kríže, svietniky a pod.) na pokrytie nákladov na vojenskú výpravu. Predmety sa mali roztaviť na razbu mincí. V komisii, ktorá rekvirovala striebro, pôsobil aj František Dóczy. Išlo o šľachtica, ktorý už desaťročia účinkoval na panovníckom dvore (najmä ako komorník), súčasne však vlastnil majetky na hradných panstvách Revište a Ľupča v Tekovskej aj Zvolenskej stolici. Komisia postupovala od Ostrihomu až do Kláštora pod Znievom. Je pochopiteľné, že odovzdávanie cenných liturgických predmetov sa nestretávalo s nadšením. V Banskej Bystrici 9. júla prevzala komisia v sakristii farského kostola Panny Márie strieborné predmety s váhou viac ako 40 hrivien (vyše 10 kg). V mene panovníka Dóczy a ostatní komisári vydali potvrdenie, podľa ktorého sa hodnotu striebra zaviazali neskôr vrátiť. Zrejme sa tak už nestalo.

Situáciu v regióne komplikovalo povstanie baníkov v Banskej Bystrici

O náročnom rozhodovaní Františka Dóczyho počas pokročilých priprav na ťaženie hovorí list, ktorý 5. augusta 1526 napísal zo svojho sídla (azda na Revišti) richtárovi a rade mesta Banská Štiavnica. Vzhľadom na čerstvé správy o prepade Banskej Bystrice „lotrami“ – baníkmi vyzýval predstaviteľov Banskej Štiavnice, aby

boli ostražití. Kvôli nevyplatennej mzde mienili baníci vykonať ešte viac skutkov: „Lebo teraz sa domnievajú, že šľachtici a páni odtiahli a akoby nebol nik doma, lotri iste môžu veľa vykonať“. Ďalej Dóczy poznal, že ani v Nitrianskej stolici sa nenachádza ani desať šľachticov, možno len tí chorí, alebo tí, ktorí sú na hradoch pánov. Všetci ostatní odišli (k Moháču). Dóczy chcel tiež zajtra odísť, keby ho nezastihla správa o baníkoch. Chcel by mestu pomôcť, avšak dodal:

„ale som už nútený ísť, čo najskôr musím, akokoľvek to mám ponechať na božiu šťastenu. Keby som mohol zostať, Boh mi je svedkom, najochotnejšie s vašou urodzenosťou chcem žiť a zomrieť, ale moja česť ma núti, aby som išiel“. Navr-

abý nepostupoval k Moháču a vrátil sa potlačiť vzburu baníkov. Či už František Dóczy stál na moháčskom bojisku, alebo nie, medzi živými vystupoval aj počas jesene v roku 1526.

Erb šľachtického rodu Dúbravických znázorňuje labuť s krkom prestreleným šípom (Archív: Pavol Maliniak)

Šľachtic Marek Dúbravický bitku pri Moháči prežil

Osobná prítomnosť v bitke, aj zapojenie do jej priprav, sú priamo doložené pri Marekovi Dúbravickom zo šľachtického rodu z Dúbravice vo Zvolenskej stolici. Marek, prezývaný aj Horvát (jeho rod mal chorvátsky pôvod) slúžil na dvore Ľudovíta II. vo funkcii správcu koniarní

alebo stajní. Podliehalo mu viac ako sedemdesiat osôb. Dohliadal na chov a cvičenie koní, ich postroje, vozy a koče, ale aj na prepravu tovarov a doručovanie správ. Za svojho zástupcu si určil bratranca, Ladislava Dúbravického. V rámci priprav na boj s Osman-

mi poskytoval kráľovský stajník Marek Horvát potrebné náčinie delolejárskemu majstrovi. Podľa kráľovského kancelára Štefana Brodariča, očitého účastníka bitky pri Moháči, stál hlavný stajník Horvát v jazdeckom šiku hneď za kráľom. Tvorili jadro vojska zložené z dvoranov a barónov. Dopĺňali ho oddiely telesných strážcov a ťažkej jazdy. Opis bitky ďalej bližšie neopisuje Horvátovu – Dúbravického úlohu a napokon ani útek a smrť kráľa Ľudovíta II. Nie je vylúčené, že mal na starosti čerstvé kone v prípade náhleho ústupu z bojiska. Možno i to bolo dôvodom, prečo bitku pri Moháči prežil. Po smrti panovníka a odchode kráľovnej – vdovy Márie Habsburskej z Budína (najprv do Bratislavy, následne do Viedne) sa Marek zrejme vrátil do Dúbravice. Jedna z častí tamojšieho rodového sídla neskôr po ňom, alebo po jeho rovnomennom synovi niesla názov Markovská kúria.

Či sa kráľovský dvoran, šľachtic Pavol Soban zo Zvolenskej Slatiny zúčastnil moháčskej bitky, je otázn

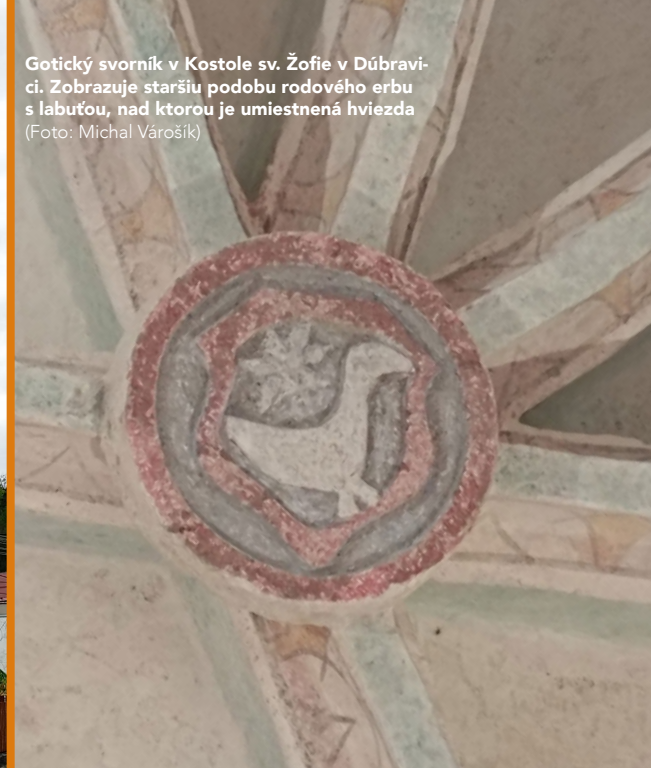
Účasť v bitke je možné očakávať aj v prípade ďalšieho šľachtica spojeného s panovníckym dvorom. Podobne, ako v prípade Dóczyho, ešte počas vlády Vladislava II. začal pôsobiť medzi kráľovskými dvoranmi Pavol Soban zo Zvolenskej Slatiny. Nie je vylúčené, že službu na dvore mu sprostredkoval hlavný kráľovský komorník Blažej Ráskai (Ráška), majiteľ Víglašského panstva, kam Slatina patrila. Pavol trávil čas najmä v Budíne, pričom v Slatine zostali žiť jeho bratia. Rodina používala aj prímeno v tvare Zobai. Ďalším sídlom Pavla sa stala dedina Szentkirály pri rieke Tisa, kde vlastnil kúriu a postupne kupoval majetky. V prameňoch často vystupoval s prezývkou Pavlíčko – zdobneninou mena, pod ktorou bol známy aj na dvore. Počas vlády Ľudovíta II. kráľovská pokladnica pravidelne vyplácala Pavlíčkovi, označovanému ako dvorný husár, odmenu za jeho služby. Žiaľ, zachované účty bližšie neopisujú, o aké služby išlo. Patril zrejme k menšej časti husárov, ktorí vykonávali úlohy priamo pri kráľovi. Možno predpokladať, že zabezpečoval sprievod počas ciest panovníka, iných členov dvora, alebo významnejších hostí.

Zúčastnil sa Pavlíčko boja pri Moháči? Známe pramene o tom priamo nevytvádzajú.

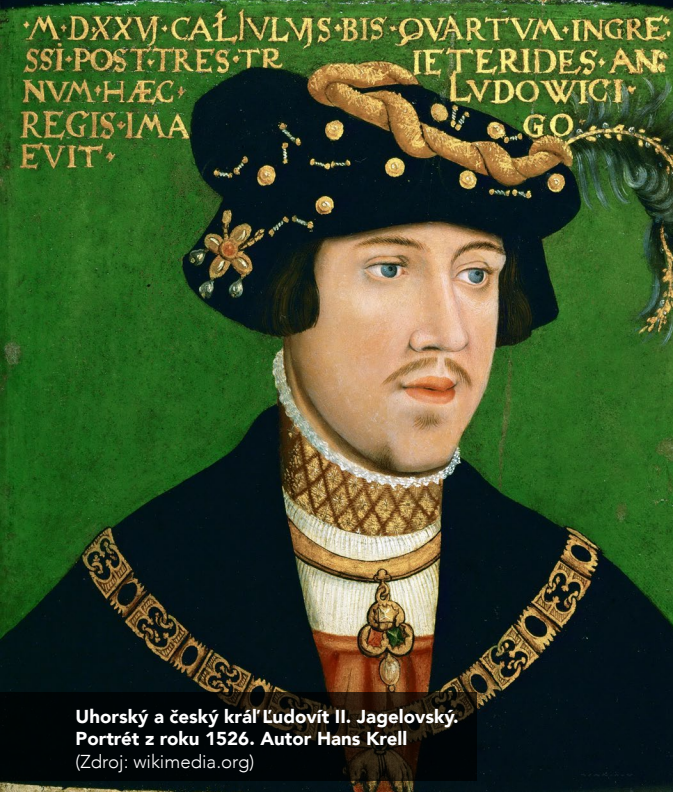
Z opisu od Štefana Brodariča vyplýva, že za telesných strážcov kráľa boli vymenovaní Gašpar Ráskai (syn vyššie spomínaného Blažeja) a ďalší dôstojníci. Velili zrejme jednotkám dobre vycvičených a vyzbrojených dvorných husárov s rýchlymi koňmi. Krátko pred bitkou však hlavný veliteľ, arcibiskup Pavol Tomori, prevelil Ráškaia preskúmať okraj bojiska. Po zrážke čelných šikov a delostreleckej palbe sa situácia na bojisku stávala čoraz menej prehľadnou. Telesná stráž sa od kráľa vzdialila a na úteku ho už nedokázala zachrániť pred utopením v močaristom teréne. Ak pri Moháči bojoval aj husár Pavlíčko, nezahynul tam. Zdá sa, že krátko po bitke, možno aj kvôli nasledujúcemu osmanskému plieneniu, sa vrátil späť do Zvolenskej Slatiny. V októbri 1526 vystupoval „Pavlíček“ zo Slatiny medzi miestnymi šľachticmi, ktorí sa v Banskej Bystrici zaručili za bezúhonnosť

Gotický svorník v Kostole sv. Žofie v Dúbravici. Zobrazuje staršiu podobu rodového erbu s labuťou, nad ktorou je umiestnená hviezda (Foto: Michal Várošik)

Kostol sv. Žofie v Dúbravici z 15. storočia, ktorý dala postaviť rodina Dúbravických, ukrýva vzácne fresky s výjavmi z biblie. Víťaznému oblúku dominujú uhorský erb (vľavo) a erb rodu Dúbravických (Foto: Michal Várošik)

Uhorský a český kráľ Ľudovít II. Jagelovský.
Portrét z roku 1526. Autor Hans Krell
(Zdroj: wikimedia.org)

dvoch účastníkov nedávnej vzbury baníkov. Jeho prítomnosť naznačuje, že bol oboznámený s aktuálnymi pomermi v regióne a zároveň bol rešpektovanou autoritou.

Od porážky uhorského vojska pri Moháči uplynulo 500 rokov

Povedomie o porážke pri Moháči bolo živé v rôznych spoločenských skupinách počas niekoľkých nasledujúcich desaťročí. Príkladom sú výpovede niekoľkých desiatok svedkov šľachtického i nešľachtického pôvodu o hraniciach mesta Krupina s okolitými dedinami z roku 1543. Predovšetkým šľachtici určovali stav v minulosti podľa medzníka, akým bola smrť panovníka. Zvyčajne išlo o opis pomerov pred smrťou, alebo naopak po smrti kráľa Ľudovíta. Nie je prekvapením, že práve šľachtici mali v tomto ohľade presnejšie poznatky. Vysvetľuje to ich početná prítomnosť v moháčskej bitke. Neodporuje tomu skutočnosť, že iba pri malej časti účastníkov sú známe ich presnejšie úlohy pred bitkou, alebo počas nej. ●

Pamätné miesto bitky pri Moháči
(Foto: Pavol Maliniak, 2024)

MOHÁČ 500^{SK}

www.mohac500.sk

OBRAZ OSMANSKEJ PRÍTOMNOSTI

22. MÁJ
– 25. OKTÓBER
2026

SNG Zvolenský zámok
Nám. SNP 1, Zvolen
045/2453 001, infozv@sng.sk

www.sng.sk/zvolen
f sngzvolen
@ sng_zvolen

JAKUB PRIBICER

učenec a hvezdár od Hrona

 Jana Borgulová, literárna muzeologička, publicistka

Banská Bystrica, slávne stredoslovenské banské mesto, si v minulom roku pripomenulo 770 rokov od udelenia mestských kráľovských výsad uhorským kráľom Belom IV. v roku 1255. Pri tejto príležitosti sa vo verejnosti poukazuje na zaujímavé historické medzníky mesta, súvisiace predovšetkým s pôsobením Thurzovsko-Fuggerovskej spoločnosti a jej spracovateľskými a obchodnými „medenými“ aktivitami. S nimi totiž prišlo do mesta aj bohatstvo a rozvíjanie rozličných remesiel, hospodárstva, vznik školských ustanovizní, vzrástol duchovný a kultúrny život. Potreby jeho nových obyvateľov sa naplňali aj výstavbou domov a sídiel, pričom najmä centrum mesta sa menilo na atraktívny priestor. Často sa v tejto súvislosti spomínajú významní činovníci a hostia z kráľovského a cisárskeho rodu, ktorí výrazne ovplyvňovali chod celého regiónu. Dajme preto do pozornosti zaujímavú osobnosť, banskobystrického rodáka, pedagóga a astronóma Jakuba Pribicera, o ktorom sa nateraz málo hovorí.

Jakub Pribicer (Pribicerus Jacobus, Pribitzer, Priwitzer, prímeno Neosoliensis) sa narodil v októbri 1539 ako najstaršie dieťa v nemajetnej rodine mestského senátora Sebastiana Pribicera. Podľa starej legendy sa narodil v čase, keď Banskú Bystricu zasiahlo úplné zatmenie Slnka. Neočakávaný nebeský úkaz vyvolal v meste paniku a strach z možného konca sveta. Keď sa hrôzy pomínuli a ľudia konečne nadobudli potrebný pokoj, prisúdili novonarodenému chlapčekomu veľa šťastia a predpovedali mu múdrosť a sveta skúsenosť. Študoval

na banskobystrickom gymnáziu a po vzore ďalších slovenských evanjelikov šiel roku 1572 študovať do Nemecka (Lipsko, Wittenberg 1575-1577). Finančné prostriedky na tento pobyt mu takmer v plnej výške hradilo mesto

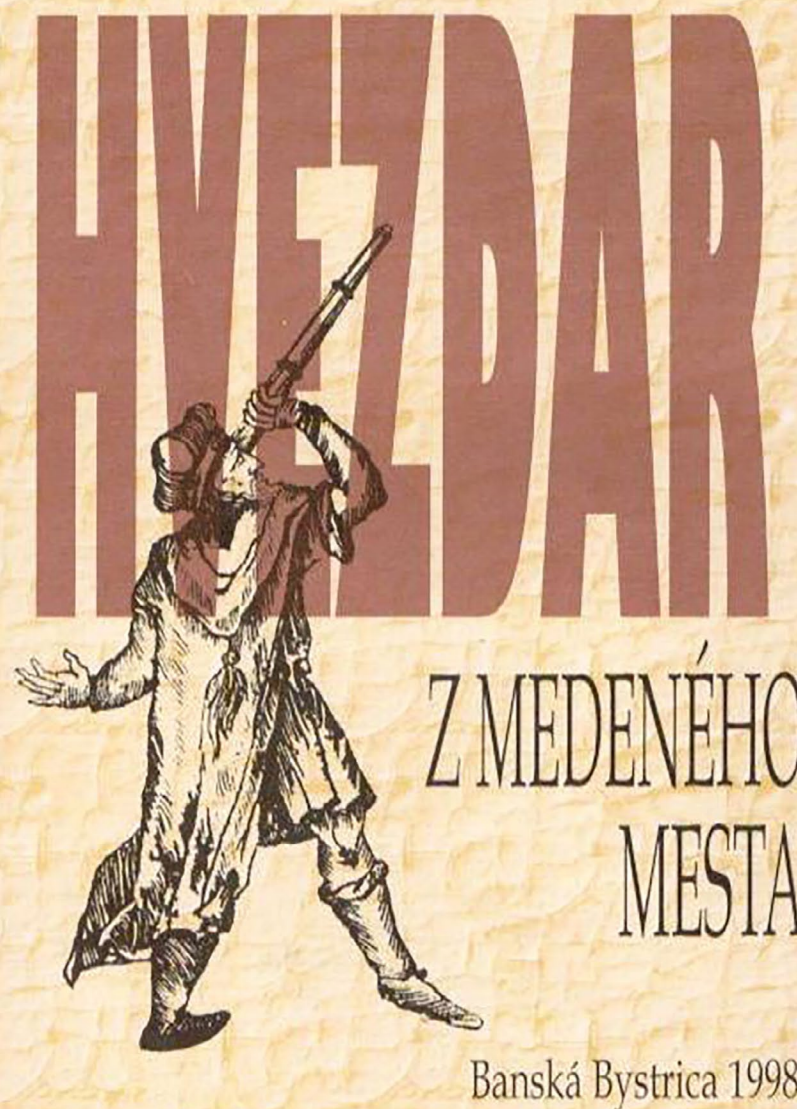
Dom Jakuba Pribicera na banskobystrickom Námestí SNP (Foto: Michal Várošík)

Banská Bystrica, preto po návrate domov začal vyučovať na mestskej latinskej škole (1577-1580). Okrem vyučovania sa venoval rôznym umeniam, ale najmä hvezdárstvu.

Po sobášii s Banskobystričankou Johankou Szúszmundovou býval v dome na terajšom Námestí SNP č. 11 a mal pomerne dobré podmienky na živobytie. Mohol si dovoliť v podkroví domu vybudovať pracovňu a pozorovateľňu. Navyše, v tom istom dome býval aj Pavol Halvepapius, učenec, kňaz, pedagóg, rektor mestskej latinskej školy (1579-1588), autor prvého školského poriadku, s ktorým mohol viesť odborné dišputy o nových vedeckých poznatkoch.

Pribicerovu popularitu v regióne založila úspešnosť jeho predpovedí na základe výskytu komét. Stal sa váženým občanom a vyhľadávaným astrológom. Jeho hviezdna chvíľa nadišla koncom roku 1577, keď sa 10. novembra na oblohe zjavila veľká kométa v súhvezdí Kozorožca, ktorá nahнала strach medzi obyvateľstvom stredoslovenských banských miest. Situácia v Uhorsku bola kritická, turecké vojská postupne dobývali všetky hrady v Honte a Novohrade, čím uvoľňovali cestu k nechráneným banským mestám. V takejto situácii oslovili Pribicera mestskí páni z Banskej Štiavnice s požiadavkou, aby pre nich vypracoval predpoveď očakávaných udalostí. Pribicer ponuku prijal a v krátkom čase vypracoval pojednanie o tom, čo novoobja-

Igor Chromek

V roku 1998 napísal Igor Chromek historickú novelu „Hvezdár z medeného mesta“, venujúcej sa Jakubovi Pribicerovi a jeho Traktátu o kométe, ktorý vydalo Literárne a hudobné múzeum v Banskej Bystrici.

vená kométa prinesie obyvateľom karpatskej oblasti. Opísal výskyt astronomických, meteorologických a seizmických javov. Tak vznikol najstarší banskobystrický spis Tractatus de Cometa, qui sub finem anni a nato Christo 1577. V nasledujúcom roku 1578 vyšiel traktát tlačou tlačiara Krištofa Škultétyho v Banskej Bystrici a stal sa nielen najstaršou písomnou a tlačenou astronomickou pamiatkou na našom území, ale aj najstaršou knihou svetského významu v histórii kníhtlačiarstva na Slovensku!

Traktát obsahuje 28 tlačných strán Pribice-rovho textu, ku ktorému je pridaný odporúčací list od cisárskeho hvezdára Pavla Fabrícusa, doktora lekárstva. Nachádzajú sa tam aj dve renesančné básne, obidve na oslavu autora spisu. Jakub Pribicer napísal svoj slávny spis ako 38-ročný.

Ďalšie roky prežil na cestách. Navštívil bu-
dínskeho pašu, ktorý sa zaujímal o jeho báda-
nie, cestoval do Benátok a Viedne, nakoniec
zakotvil v Košiciach. O vedecké poznatky sa
však neprestal zaujímať. Svedčí o tom list
z Košíc, adresovaný švagrovi Ondrejovi, z 27.
februára 1581. Zaujímal ho osud bohatej kniž-
nice po jeho svokrovi. Záznamy potvrdzujú, že
túto odkúpilo mesto Banská Bystrica v snahe
vyrovnať jeho dlžoby.

Jakub Pribicer zomrel roku 1582 ako 43-roč-
ný počas morovej epidémie v Košiciach. Jeho
hrob nie je známy.

Súčasníkom Jakuba Pribicera bol svetoznámy dánsky
astronóm Tycho Brahe, ktorý je považovaný za
najlepšího a najpresnejšieho pozorovateľa hviezdnej
oblohy vtedajšej doby
(Zdroj: wikimedia.org; autor neznámy, 1596)

kníhtlačiarstva v meste. Ďalšia zmienka sa
objavila v roku 1944 v USA, kde historička as-
tronómie D. C. Hellmanová Traktátu o kométe
venovala samostatný odsek vo svojej odbornej
publikácii. Ponúka sa vysvetlenie, že zrejme
v čase náboženského prenasledovania odniesli
knihu s ďalším cenným rodinným majetkom
evanjelici z oblasti stredoslovenských ban-
ských miest až do Ameriky. Nezávisle od toho
pátrali po spise aj banskobystrickí amatérski
astronómovia a v 50. rokoch 20. storočia našli
jediný exemplár v lipskej knižnici. V súčasnosti
je uložený v zbierkach historického knižného
fondu Slovenskej národnej knižnice v Martine.
Pri príležitosti 400. výročia vytlačenia traktátu
vydalo roku 1978 Literárne a hudobné múzeum
v Banskej Bystrici jeho miniatúrne faksimile.
Tá istá inštitúcia vydala aj dielo literatúry faktu
od dlhoročného riaditeľa krajskej hvezdárne
Igora Chromeka Hvezdár z medeného mesta
(1998), v ktorom autor bližšie opisuje život sláv-
neho astronóma a jeho najznámejšie dielo.

Je veľká škoda, že v Banskej Bystrici na túto
osobnosť a jej dielo nepoukazuje napríklad
pamätná tabuľa na budove, v ktorej býval
a pozoroval hviezdnu oblohu. Určite by to obo-
hatilo historické povedomie o vzdelanostnom
a kultúrnom zázemí mesta na Hrone. Po vyše
450-ročnom odstupe by si to určite zaslúžil!

Consideranti mihi naturæ huius Systemi
pulcherrimum, & opificium hoc mundi contemplanti
semper Regij illius Psaltis succurrit exclamatio, qua DEI
τὸ δῆμιον ἰνσφντῆμ ἰνσφντῆμ ἰνσφντῆμ, Potestatem quoq; &
Maiestatem : nensam, predicat & nobis omnibus com-
mendat, dice : Quam magnificata sunt opera
tua DOMINE. Omnia in sapientia fecisti.
Scatet enim & claret hoc mundi theatrum vastissimum
miraculis penè innumeralibus, qua DEVM nobis quasi
digito monstrant & depingunt. Referta est terra donis
DEI vsquequaq;. Et mare suis abundat commoditatibus
inensarrabilibus: Coelum verò vel maximè Opificis sui te-
statur sapientiam & providentiam divinam. Ac ut in-
feriora illa prateream, videmus certas Syderum leges, cur-
sus & recursus erraticarum, earumq; combinationes & sy-
zygias mutuas, defectus luminarium horrendos, Mete-
ororum generationes & effectus tristes, aliag; id genus pluri-
ma maximum diuini amoris erga pios, potentie & ira
erga impenitentes esse argumentum. Sed hac quia à pau-
cis considerantur, à plurimis etiam vilipenduntur, nemi-
nem mouent, imo ab oculis multorum sunt abscondita &
sepulta. Si qua autem obseruari solita sunt, tunc post de-
fectus luminarium, precipue Meteora hominibus incusse-
runt timorem & admirationem non exiguam: Illa vide-
licet qua & rarius apparerent & effectus afferrent tristi-
ores, magisq; funestos & calamitosos. Inter qua cura
non postremum obtineant locum Cometa, tam propter ad-
mirandam ipsorum in aëre flagrantem durationem, mo-
sum, incrementum, vel econtra, quam etiam effectus

B

Úvodné riadky z Pribicerovho diela Tractatus de Cometa, qui sub finem
anni a nato Christo 1577 (Zdroj: Štátna vedecká knižnica Banská Bystrica.
Vydal Astronomický krúžok Domu osvetý v Banskej Bystrici, 1958)

ASTRONOMICKÝ KRÚŽOK
DOMU OSVETY v Ban. Bystrici

Tvorca heliocentrickej teórie astronóm Mikuláš Kopernik umrel
roku 1543, štyri roky po Pribicerovom narodení
(Zdroj: wikimedia.org; autor neznámy, 1580)

V priebehu storočí sa Pribicerov Traktát
o kométe zo slovenského územia stratil
a zabudlo sa aj na jeho tvorcu. Krátky záznam
o ňom sa nachádza v Jurkovičových Dejinách
Banskej Bystrice z roku 1901, v časti histórie

DUCH ARISTOKRACIE, DUŠA MECENÁŠKY:

Rozmanitý svet Johanny Roth-Teleky

(dokončenie z predchádzajúceho čísla)

 Vladislav Tirpák, popularizátor regionálnej histórie

Príbeh Johanny Rothovej pokračuje hmatateľným dedičstvom v srdci stredného Slovenska. Druhá časť odкрýva históriu ich meštianskych domov v Banskej Bystrici, bohatstvo ukryté v umeleckých inventároch a správu majetkov na území Zvolenskej kotliny. Spoznajme osud energetickej grófkky, ktorá svojou vizionárskou štedrosťou a poslednou vôľou zanechala v dejinách Zvolenskej stolice nezmazateľnú stopu.

Domy v Banskej Bystrici

Pri snahe vyskladať historickú mozaiku zo sérií publikácií *Domy starej Banskej Bystrice* od Jána Baláža a z materiálov maďarského archívu sa odkrývajú ďalšie zaujímavé súvislosti. Ako už bolo spomenuté, Rothovci vlastnili viaceré domy v centre mesta. Ján Roth, šľachtic z Kráľoviec a pradedo Johanny, kúpil tesne pred Vianocami, 21. decembra 1674, dom na dnešnej Dolnej ulici č. 8, kde dnes sídli Stredoslovenská galéria (v rokoch 1668 – 1674 bol vlastníkom domu č. 3). Po Jánovi Rothovi nasledoval ako majiteľ jeho syn Adam Roth, obaja pôsobili ako zvolenský podžupan. V roku 1747 sa ako vlastníci uvádza Adamov syn Tomáš Roth.

O výnimočnom postavení a bohatstve Tomáša Rotha svedčia aj dobové daňové zázna-

my mesta. V mestskom súpise, ktorý zahŕňal približne 670 daňovníkov, patrili len traja meštania k tým, ktorých daňové zataženie dosahovalo 6 zlatých. Jedným z nich bol práve Tomáš Roth, zatiaľ čo drvivá väčšina ostatných obyvateľov platila 5 zlatých alebo menej. Okrem dane za dom na Hlavnom námestí platil Roth aj 1 zlatý za pozemok na Hornej Striebornej ulici.

Tomáš vlastnil dom viac ako 30 rokov; počas jeho vlastníctva bol v dome dočasne umiestnený archív Zvolenskej stolice (do roku 1748). Dom 14. apríla 1777 daroval svojej dcére Johanne, ktorá ho následne 21. apríla prepísala na svojho manžela, grófa Jozefa Telekyho. V ten istý deň mohol byť oficiálne prijatý medzi mešťanov. Po storočnom vlastníctve Rothovcov prešiel dom do rúk Telekyovcov, ktorí boli majiteľmi do roku 1800. Počas ich vlastníctva

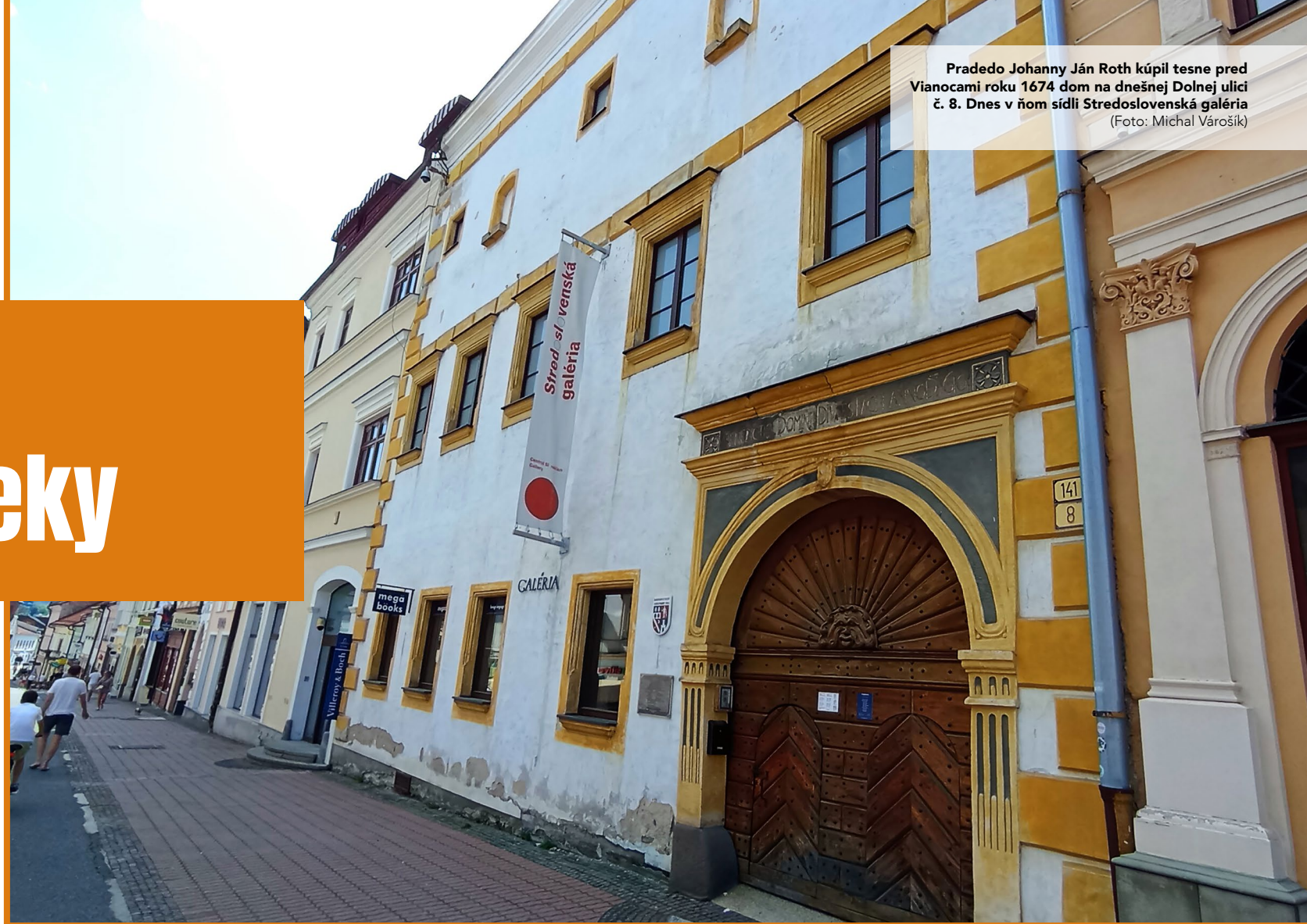
sa v dome vystriedalo dvadsať nájomníkov. Neskôr sa majiteľmi stali Samuel Benický a ďalší významní meštania.

30. januára 1775 bol v dome Johanninho otca Tomáša v Banskej Bystrici spísaný detailný inventár, ktorý poskytuje vzácny pohľad na majetkové pomery. Medzi najzaujímavejšie položky patrili rozsiahle zbierky umeleckých diel a starožitností. Inventár zahŕňal napríklad knižnicu (*Bibliotheca*), rôzne druhy obrazov – päť väčších (*Imagines maiores*) a dva menšie (*minores*). Zvláštnu hodnotu predstavoval starý záves alebo tapiséria s maľbami zo Starého zákona (*Spalier antiquum cum picturis ex antiquo testamento desumptis*). Ďalej inventár uvádzal tri väčšie cisárske obrazy (*Imagines majores caesareae*), osem historických obrazov

(*historicae*), trinásť menších obrazov (*minimae*) a šesť kusov starožitných obrazov (*Imagines antiquissimae*). Nechýbal ani starožitný barometer (*Baromethrum antiquissimum*). Informácie o inventári Tomáša Rotha sú súčasťou katalógu súpisu archívu grófskej rodiny Teleky zo Széku s panstvom v Gyömrő. Archív bol neskôr prenesený a dnes je uložený v Maďarskom národnom archíve.

Tomáš Roth vlastnil aj podiely v rôznych obciach, zaznamenané v urbárskych súpisoch z roku 1771, vyhotovených na základe cisárskeho urbárskeho patentu Márie Terézie z roku 1767. Podľa údajov portálu Hungaricana, ktoré vychádzajú z digitalizovaných záznamov Maďarského národného archívu, sa jeho podiely vzťahovali na:

Pradedo Johanny Ján Roth kúpil tesne pred Vianocami roku 1674 dom na dnešnej Dolnej ulici č. 8. Dnes v ňom sídli Stredoslovenská galéria (Foto: Michal Várošík)

- **Zvolenská stolica: Sampor (Számpor), Kráľovce-Krnišov (Kralóc), Bečov (Becsó), Hronsek (Garamszeg), Rakytovce (Rakitóc);**
- **Gemerská stolica: Petrovo (Pétermány, okres Rožňava) a Čierna Lehota (Feketelehota, okres Rimavská Sobota);**
- **Novohradská stolica (dnešné Maďarsko): Zagyvaszántó, Herencsény, Szőlős (dnešné Mátraszőlős), Kutasó, Gede (dnešné Szarvasgede) a Csecse;**
- **Heveská stolica: Inoka (dnešná Tiszainoka) a Apc;**
- **Peštiansko-piliško-šoltská stolica: Rátót (dnešný Vácrtót).**

Onódy. V súčasnosti ide v rámci portálu Hungarianica o jediné dostupné mapy majetkov historickej Zvolenskej stolice z tohto obdobia, ktoré sa zachovali v digitálnej podobe.

Pozvánka na Uhorský snem

Dňa 30. júna 1808 sa Johanne Rothovej, vdove po grófovi Jozefovi Telekym, dostalo mimoriadneho uznania, keď obdržala osobnú pozvánku od cisára Františka I. na Uhorský snem do Bratislavy. Tento snem, prebiehajúci od 28. augusta do 5. novembra 1808, predstavoval kľúčové politické fórum v čase napoleonských vojen. Okrem dôležitých rozhodnutí o obrane krajiny či založení vojenskej akadémie Ludovika bol aj dejiskom veľkolepých spoločenských udalostí.

V septembri 1808 navštívil Bratislavu samotný cisár spolu so svojou treťou manželkou a sesternicou Máriou Ludovikou Modenskou, ktorá bola počas prebiehajúceho snemu – 7. septembra – v Dóme sv. Martina slávnostne korunovaná za uhorskú kráľovnú. Svedectvom o týchto udalostiach je dobový dokument

Magyar Ország Gyűlésének Irása I., ktorý slúžil ako primárny protokol a evidencia účastníkov tohto významného politického zhromaždenia. Dokument uvádza Johannu ako váženu členku aristokracie s právom na zastúpenie; v jej mene sa snemu zúčastnil vyslanec barón Žigmund Prónay, keďže Johanna sa snemu osobne nezúčastnila.

Len tri dni po korunovácii dvadsaťročnej kráľovnej Márie Ludoviky, teda 10. septembra 1808, adresoval Žigmund Prónay list svojej pannej Johanne Roth-Teleky z Pešti. Informoval ju o slávnostnom vstupe cisárskeho páru do Bratislavy, ktorý sa odohral 2. septembra. V liste podrobne vykreslil priebeh samotnej korunovácie zo 7. septembra a živo opísal poznašajúcu atmosféru tejto významnej historickej udalosti.

Donátori v Hronseku

História goticko-renesančného Vodného hradu v Hronseku je spätá aj s rodom Rothovcov. Ako píše Tomáš Janura v publikácii Vidiecke šľachtické sídla vo Zvolenskej stolici, dôležitý medzník pre Rothovcov nastal 8. júna 1676, keď bratia Štefan, Andrej a Žigmund Géczyovci podpísali listinu s Jánom Rothom († 1710). Na jej základe získal Ján za 8 628 uhorských zlatých do zálohu Žigmundovu polovicu Vodného hradu spolu s podielmi v Poltári, Slanej Lehote, Bečove, Hronseku, Sampore a mýtnici vo Vlkanovej. Ján sa zaviazal vyplácať ročný nájom 399 zlatých a získal právo kaštieľ

Barokový oltár v artikulárnom kostole v Hronseku je unikátny svojou kazetovou architektúrou, ktorá umožňuje vkladať obrazy z roku 1771 podľa aktuálnych sviatkov (Foto: Vladislav Tirpák)

slobodne prestávať. Hoci majetok okolo roku 1696 prešiel na Tomáša Teodora Schmidegga a neskôr na jeho bezdetného syna Františka Antona, napokon sa vrátil k pôvodnej rodine – pravnučke Jána Rotha, Johanne, a jej manželovi Jozefovi Telekymu (podiel získal aj Štefan Géczy). V tom čase sa majitelia na hrade zdržiavali len zriedka a uprednostňovali svoje sídla v Sziráku či Gyömrő.

Rothovci nezabudli ani na miestny evanjelický zbor, ktorého boli spolupatrónmi. Vzácny oltár v artikulárnom kostole z roku 1771 zafinancovali rodičia Johanne Rothovej, manželka Tomáš Roth a Barbora Wattayová. Oltár pozostáva z murovaného stola obloženého doskami, pri ktorom po oboch stranách stoja drevené

V roku 1784 dal gróf vyhotoviť mapy svojich pozemkov v Hronseku a Sampore, ktoré spracoval zememerač a matematik Ján Furkó

Rod Telekyovcov spoluvlastnil aj Vodný hrad v Hronseku (Foto: Andrea Hrbáňová)

stĺpy s mramorovou maľbou. Nad priestorom pre oltárne obrazy sa klenie oblúk so zástavou v ruke. Symboliku dopĺňajú sošky anjelov: vpravo anjel držiaci erb rodov Roth-Wattayovský, vľavo s erbom rodiny Géczyovskej. Nad oltárnym stolom je umiestnený slovensko-latin- ský nápis s chronostikonom (rok 1771):

„CristVs WIDan jest pro hrlChI nassae a WstaLt z hrobV pro ospraWeDLnenI nassae: toto jest neljstejssl grVnt oLtarV nasslCh eWangeLICKICH. Rim. IV.25. Hanc Aram in honorem Dei Thomas Roth de Kiralyfalva et Barbara Wattay de Felsö Watta altari Aug. Conf. Garamszögiensi. D.“

Unikátnosť oltára dotvára šesť vymeniteľ- ných obrazov, ktoré sa do rámu vkladajú podľa obdobia cirkevného roka. Dva z týchto obrazov financovali v roku 1771 tiež manželia Rothovci:

- Ukrižovanie Krista Pána od pravdepodob- ne Samuela Mialoviča s textom: „Unica spes lacta in meritis Christi eiusque Crucifixi dicavit Ecclesiae Aug. Conf. Add. Thomas Roth de Kiralyfalva Anno 1771.“ venoval cirkvi a. v. Tomáš Roth z Kráľoviec;

- Zoslanie Ducha Svätého: „Barbara Wattay de Felsö Watta Ecclesiae Arti- culari Garamszög. Aug. Conf. Add. d. A. 1771“ venovala Barbora Wattayová artikulárnej cirkvi a. v. v Hronseku v roku Pána 1771. Autorom tohto obrazu je Samuel Mialovič.

Približne osem mesiacov pred smrťou Johanny Rothovej, 18. februára 1813, spísal správca Elek Záborszky inventár v hronseckom Vodnom hrade. Súpis hnutelňostí obsahoval deväť obrazov nemeckých cisárov, deväť obrazov s erb- mi, tridsaťdva kusov obrazov za sklom, dvanásť veľkých papierových obrazov a pätnásť malých papierových obrazov.

Éra pôsobenia Rothovcov v Hronseku sa podľa autora Andreja Hajduka, ktorý spracoval dejiny tamjšieho evanjelické- ho zboru, skončila v roku 1850. V tomto roku rodina Telekyovcov predala celé panstvo doktorovi Preissovi.

Smútočná reč na matkinom pohrebe

Autentický dobový titul tejto reči znie: „Reč, ktorá při přežalostném Pohře- bowánj někdy Wýsoce Wrozené Pany Pany,

Oltárne obrazy Johankiných rodičov v Hronseku, dve vzácné diela z roku 1771, ktorých autorom je majster Samuel Mialovič, sú súčasťou unikátneho výmenného cyklu obrazov v hlavnom oltári hronseckého kosto- la. Obraz Ukrižovanie Krista Pána zafinancoval zboru Tomáš Roth. Druhý obraz s výjavom Zoslania Ducha Svätého sponzorovala jeho manželka Barbora Wattay, čím manželia spoločne umelecky aj duchovne dotvorili srdce tohto artikulárneho chrámu. Obe maľby dodnes slúžia ako pôsobivé svedectvo viery a štedrosti rodiny, ktorá významne formovala históriu miestneho zboru (Foto: Vladislav Tirpák)

Nápis na doske nad oltárom v Hronseku potvrdzuje, že ho na slávu Božiu sponzor-ovali Johanniny rodičia Tomáš Roth a Barbora Wattay. Text v biblickej češtine v sebe ukrýva chronostikon, ktorý pomo- cou červených písmen odhaľuje rok 1771 ako dátum dokončenia oltára (Foto: Želmíra Slancová)

Borbaly Wattay de Felsö Watta po Někdy Wýsoce Wrozeném Pánu, Pánu, Tomássowi Roth de Király-Falva, pozůstalé widowy, w nowě wystaweném Chrámě Sziráckem w Neděli prwnj Adwentnj, to gest: Dne 28. Listopadu R.P. 1784. w Přjtom- nosti mnohého a welikého Panstwj ku Potěssenj Po- zůstalým, a zwlástě gedinké Dcery, Groff- ky Johanny Teleky de Szék mluwená gest od Michaele Szinowitz Ewang. Cýrkwe Bystrické, Nácy Slowenské S.B. Kazatele, a Bratřstwj Zwolenského Se- niora, nynj pak gjž hornyho Districtu Superintendenta.“

V tomto monumentálnom kamennom sarkofágu odpočívá matka Johanny Bar- bora Wattay, ktorá zomrela 15. novembra 1784. Do spoločnej rodinnej hrobky k jej manželovi ju uložila ich jediná dcéra Johanna (Foto: Vladislav Tirpák)

Toto dielo je písané v predpisovnej slovenčine a tlačené dobovou fraktúrou; jeho celkový rozsah je 29 strán. Predmetom je pohrebná reč, ktorú dňa 28. novembra 1784, v prvú adventnú nedeľu, predniesol evanjelický cirkevný hodnostár a rodák z Banskej Bystrice Michal Sinovic (* 3. 11. 1732 – † 21. 4. 1796). Sinovic bol v tom čase 52-ročný kazateľ v Banskej Bystrici a senior Bratstva Zvolenského. Reč bola venovaná nebohej matke Johannu, Barbore Wattayovej a odohrala sa za prítomnosti mnohého a veľkého panstva. Hlavnou adresátkou a cieľom potešenia bola jediná dcéra zosnulej – grófka Johanna Roth-Teleky. Pohrebná reč bola tlačou vydaná v Banskej Bystrici v roku 1786 u tlačiara Jána Jozefa Tumlera, zakladateľa a majiteľa miestnej tlačiarne v rokoch 1783 – 1796.

Johannin závet

Dielo Gróf Teleki Józsefné RÓTH JOHANNA 1741 – 1813 je historická publikácia z roku 1899, ktorú zostavila dcéra luteránskeho farára a rodáčka zo Sziráku Boriska Vladár (1866 – 1933). Pramenný materiál približuje život a dielo grófky Johannu Rothovej z Kráľoviec.

Ústrednou témou diela je úplné znenie jej testamentu, ktorý urodená pani vlastnoručne podpísala 21. júla 1812 vo svojom sídle v Sziráku. Tento dokument je výnimočným svedectvom jej hlbokkej viery a nesmiernej štedrosti, ktorou chcela zabezpečiť rozvoj evanjelickej cirkvi a vzdelanosti. Vo svojej poslednej vôli zanechala štedrý odkaz pre budúce generácie vo forme večného fondu vo výške 100 000 rýnskych forintov na podporu chudobných evanjelických študentov. Títo štendisti, nazývaní beneficiáti grófky Johannu Rothovej, mali podľa jej priania byť vzorom kresťanských cností, milovať vlasť a rešpektovať kráľa. Jej dobročinnosť však siahala aj ku konkrétnym ľuďom v núdzi: postarala sa o hluchonemú Annu Čelovskú, slepého Marciho Husára a zabezpečila doživotné renty pre svoje služobníctvo i verného lekára.

Významné miesto v jej srdci aj závete zastával aj Hronsek, ktorému priamo odkázala značnú sumu. Johanna v testamente píše: „Evanjelickej cirkvi Hronseku odkazujem tisíc,

to znamená 1 000 rýnskych forintov. Ak by nevyhnutné potreby tejto cirkvi mohli byť pokryté z iných zdrojov, úrok z vyššie uvedeneho dedičstva sa prevedie na miesto, ktoré cirkevná vrchnosť evanjelickej cirkvi so sídlom vo Zvolenskej stolici, so súhlasom ctihodného superintendenta, uzná za najvhodnejšie.“

Jej spätosť s rodnou obcou Szirákom a úcta k ľuďom bez rozdielu národností a jazyka sa prejavili aj pri organizovaní vlastného pohrebu. Johanna si želala, aby na jej pohrebe zazneli dve kázne: „... jednu prednesie reverend Kolozsváry v maďarčine a druhú iný ctihodný kazateľ v slovenčine pre obyčajných ľudí“. V tom čase väčšina obyvateľov Sziráku hovorila slovenským jazykom. Svoje deti výslovne požiadala, aby na pohrebné obrady nevynakladali zbytočné výdavky a aby sa konali v prítomnosti rodiny a bratov, v „dôstojnom tichu“. Po smrti grófky v roku 1813 došlo k oficiálnemu rozdeleniu jej majetku medzi synov Ladislava a Jozefa. Predmetom dedičstva boli vzácne šperky, striebro a rozsiahle nehnuteľnosti, vrátane domov v Budíne a Pešti, ako aj 30 dedín a pustých majetkov s podrobným súpisom poddaných.

Viac ako len aristokratka

V maďarskej obci Szirákom dodnes prežíva pamiatka na grófku Johannu Rothovú nielen v historických záznamoch, ale aj v architektúre a názvosloví. Najvýznamnejšou pamiatkou je miestny evanjelický kostol, ktorého výstavbu Johanna financovala spoločne so svojou matkou. Vedľa kostola, na cintoríne, sa nachádza rodinná krypta – miesto posledného odpočinku grófky, jej manžela, detí a ďalších členov rodiny, spolu 15 členov rodiny.

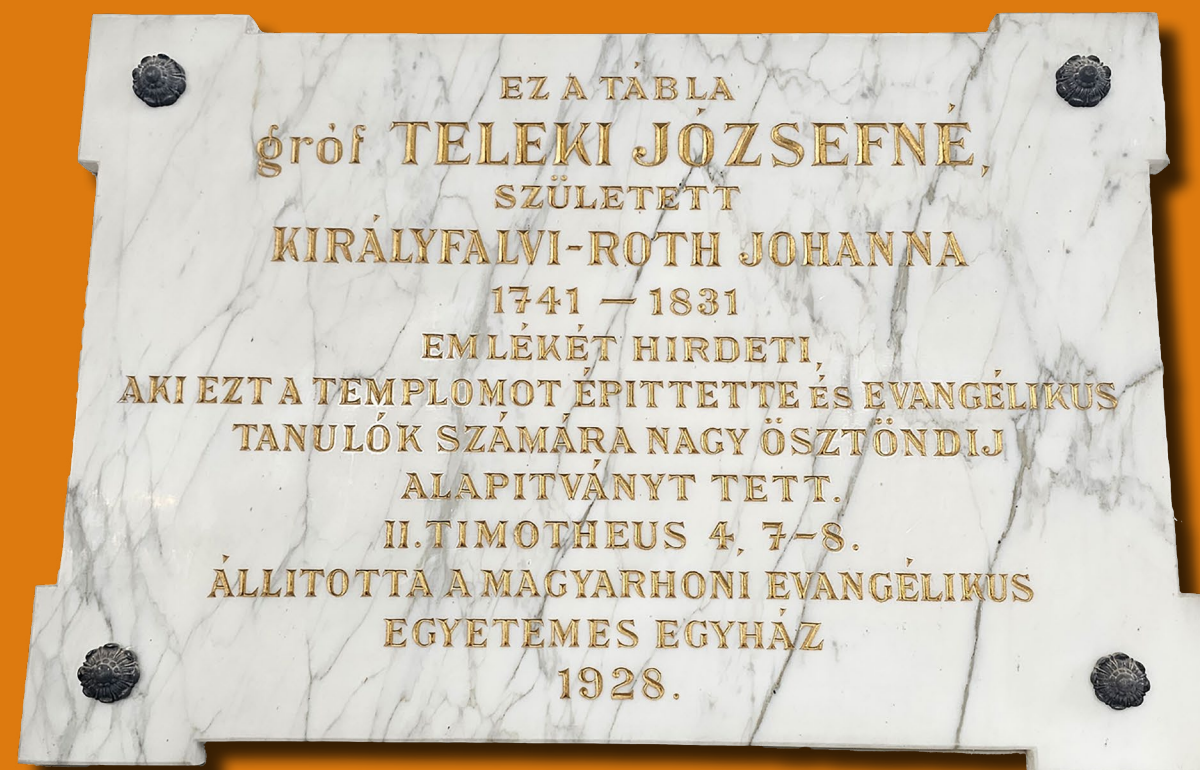
Úcta miestnych obyvateľov k jej osobe sa prejavila aj v pomenovaní bývalej hlavnej obecnej ulice. Hoci presný rok vzniku názvu nepoznáme, s istotou vieme, že Ulica Johannu Rothovej existovala už pred druhou svetovou vojnou. Po roku 1945 bola síce na krátko premenovaná po jej vnukovi, slávnom politikovi a diplomatovi Ladislavovi Telekym, no obec sa čoskoro vrátila k pôvodnému názvu. Miestni obyvatelia tým opätovne vyjadrili hlboký rešpekt k žene, ktorú vnímajú ako kľúčovú zakladateľku a najväčšiu patrónku svojej komunity.

Vážená šľachtičná Johanna Roth-Teleky a jej šľachtický rod Rothovci patria k osudom, ktoré napriek svojmu významu zostali v našom regióne takmer zabudnuté. Jej predkovia prišli do Banskej Bystrice už v 17. storočí, kde sa rod Rothovcov pevne usadil, získal majetky a postupne sa prepojil so šľachtickým prostredím Zvolenskej stolice. Rodičia Johannu vytvorili rodové zázemie aj v Hronseku, ktorý sa stal jedným z centier ich hospodárskeho i duchovného pôsobenia, pričom sa významne podieľali na podpore a rozkvetení miestneho cirkevného života. Sama Johanna na toto dedičstvo nadviazala ako patrónka cirkvi a komunity, čím zanechala stopu v dejinách Hronseka a celej Zvolenskej kotliny. Oprášením jej príbehu a príbehu jej rodiny sa ukazuje, že dlhé roky u nás neznámi šľachtici boli významnou súčasťou regiónu, a ich život dopĺňa mozaiku dejín stredného Slovenska o dôležitú, doteraz prehliadanú kapitolu. ●

Rodinná krypta na cintoríne v Szirákom je miestom posledného odpočinku šľachtickej Johannu Teleky, rodenej Roth. Spolu s ňou sú tu pochovaní ďalší členovia a potomkovia rodiny Teleky. Stavba dodnes pripomína históriu tohto významného rodu, ktorý v obci po generácii vlastnil miestny kaštieľ (Foto: Vladislav Tirpák)

Mramorová tabuľa v evanjelickom kostole v Szirákom z roku 1928 venovaná pamiatke grófky Johannu Roth-Teleky z Kráľoviec. Nápis pripomína jej mimoriadne zásluhy o vybudovanie miestneho chrámu a založenie štipendijného fondu pre evanjelických študentov. Text uzatvára biblický citát: „Dobrý boj som bojoval, beh som dokončil, vieru som zachoval...“ (2. Tim 4, 7-8) (Foto: Vladislav Tirpák)

V marci roku 1808 otriasla mestom Zvolen šokujúca udalosť: vražda mladej tehotnej zemianky Františky Fekete, jedinej dcéry stoličného úradníka Pavla Veselovského. Páchatelom bol jej manžel Ľudovít Fekete de Nyék. Prípado, ktorý sa zachoval v súdnych zápisniciach ako tragédia konkrétnych ľudských osudov, by pravdepodobne upadol do zabudnutia, keby ho, o viac než storočie neskôr, nezachytila Terézia Vansová v románe *Kliatba* (1926).

Aký príbeh však stojí za týmto literárnym spracovaním? Kde autorka viedla hranicu medzi historickou skutočnosťou a fikciou?

Tieto otázky ma začali zaujímať po prečítaní románu a podnietili preskúmať jeho mimoliterárne pozadie – historický substrát, z ktorého príbeh vyrástol. Popritom sa ukázalo, že pri hľadaní odpovedí nemožno obísť širší spoločenský kontext a rovnako ani osobný život autorky. Cennými zdrojmi informácií bolo množstvo odborných príspevkov napísaných na túto tému, predovšetkým práce Marcely Mikulovej, Andreja Mráza, Jana Garaja, Elišky Gunišovej, ale vychádzala som aj z diplomovej práce Tatiany Gálovej, ktorú písala pod vedením doc. Pavla Maliniaka. Práve tieto zdroje ma postupne priviedli k ďalším prameňom – od cirkevných matrík a dobovej tlače až po fondy Literárneho múzea SNK v Martine, kde sa nachádza pozostalosť Terézie Vansovej. Kľúčovým momentom výskumu sa však stalo štúdium samotného súdneho spisu *Acta Feketiana*, ktorý je uložený v Štátnom archíve v Banskej Bystrici. Preklad a transkripciu pravoty som konzultovala s historikom Radoslavom Ragačom.

Terézia Vansová a géneza románu *Kliatba*

„Chytila som sa napísať román *Kliatba*. Dáta a stručnú históriu mala som už azda i tridsať rokov v rukopise, keďže to bol dej taký neobyčajný, k tomu i krásnostrašný, že som o ňom už v detskom veku počula rozprávať.“ píše Vansová v liste priateľke Antónii Gebauerovej. Záujem Vansovej o prí-

pad Fekete nebol náhodný. Zvolen predstavoval v jej tvorbe významný priestor pamäti a rodinnej identity. Jej starý otec Karol Lange sa osobne poznal s rodinami Veselovských aj Feketeovcov a patril aj medzi svedkov vyšetrovania. Samotný zločin sa navyše odohral v susedstve domu, ktorý bol významne prepojený s autorkinou rodinnou históriou, ako popisuje v diele Terézia Medvecká, rodená Lange.

Prípado Ľudovíta Feketeho ju priťahoval aj literárne; temnou tragikou a excentrickým dejom, považovala ho za čitateľsky atraktívny a obávala sa, že jej ho „vyfúkne“ nejaký maďarský románopisec.

Napriek úprimnému záujmu o tento námiet, samotný román vznikol mimoriadne dlho. Vansová začala na rukopise pracovať pravdepodobne už v 80. rokoch 19. storočia, odložila ho, a následne dokončila až po viac než troch desaťročiach. Do finálnej podoby diela sa tak premietli nielen odlišné literárne a spoločenské okolnosti, ale aj dramatické osobné udalosti autorkinho života.

Významnú úlohu zohrala Vansovej komplikovaná životná situácia po smrti manžela, evanjelického farára Jána Vansu, ktorý zomrel v roku 1922 po dlhodobých zdravotných a psychických problémoch. Autorka sa vo svojej korešpondencii zmiňuje o finančných ťažkostiach a potrebe publikovať nové texty. V jednom z listov otvorene píše, že „písať musí“, pretože s chovanicou „veľmi finančne upadli“.

Recepcia románu však nebola jednoznačne priaznivá. Kriticky sa k dielu spočiatku postavil aj Jégé, hoci neskôr svoje hodnotenie zmiernil. Sama Vansová následne upravila žánrové označenie diela z „historického románu“ na „historický romantický obraz zo začiatku 19. storočia“, čím akoby korigovala dobové očakávania spojené s historickou prózou.

PRÍPAD FEKETE MEDZI ARCHÍVOM A ROMÁNOM: Acta Feketiana a Kliatba Terézie Vansovej

Diana Starinská Kacarová, scenáristka a dramaturgička

Pramene poučité ku románu „Kliatba“

- 1.) Zápisnice stoličného (župného) úradu z rokov 1806 - 1809. Archiv. B. Bystrica
- 2.) Acta Feketiana, tiež so župného archívu v Banskej Bystrici.
- 3.) Familiárny výťah z farského (r. kat.) úradu vo Zvolene, rodiny Feketovskej.
  - a) Ludvik Fekete nar. 27/V 1776, † 29/XII 1847
  - b) Franciska Veselovska nar. (r) † 20/IV 1808.
- 4.) Z súkromných listov:
  - 1.) Jur Bánik písané listy dr. Sam Medvedem: 28/XI 1894 a 3/III 1894
  - 2.) Ján Slávik (dr.) písal o tom, čo mu jeho p. otecidelil, keď ako malý chlapec videl Feketeho ni ako prepusteného kresťanov. Listy mi dala vane 22/II 1901 a 11/III 1901.
  - 3.) Martin Matušková r. kat. fariar vo Zvolene písa p. Slávikovi o tomto predmete 2/III 1901
  - 4.) Pavel Kríško obhádom práva mečov, ktoré malo mesto Zvolen a o vojenskej poriadke. 15/V-1899, 8/III 1901 a 27/III 1899.
  - 5.) výťah z deníka „Pesti Napló o galejných kresťanov.“ Régi bünök és régi büntetések.
  - 6.) Grünwald Béla: Régi magyarországi Súdnicstvo. Archiv mesta B. Bystrica.
  - 7.) Dr. Weller Lehrbuch der Weltgeschichte II Band str. 500, o francúzskych válkach, gen. Mack a iné (v Kliatbe rozhovor Veselovského, Radvanským).
  - 8.) Marczali Henrik: Magy. orsz. története. (Műveltség könyvtára). A reakciók kora str. 599.
Povstanie Martinovcov (Karincy, Verseghe)

Rukopis Terézie Vansovej, zdroje k románu Kliatba (Zdroj: Slovenská národná knižnica - Literárny archív, sign. 198 AB 31)

Mortuárium stoličného úradníka Pavla Veselovského (23. 10. 1758 - 6. 10. 1813), otca Františky Fekete (Zdroj: www.slovakiana.sk)

Magnificus ac Sponsus Dñus Paulus Veselovský: C. et R. A. M. actualis Consiliarius Montanius, supremus Oeconomis et Sylvarum Inspector, et Comit. A. Comitum Ill. Súdrius e prim. A. S. J. Anno 1758. Die 23 Octobris. Obiit Veterosolii die 6 Oct. 1813.

Napriek rozpačným reakciám časti kritiky znamenala Kliatba výrazný čitateľský úspech. Román získal v roku 1928 Štátnu cenu, uvažovalo sa o sfilmovaní, prvé vydanie sa rýchlo vypredalo a krátko na to nasledovala dotlač. Dodnes patrí k najčítanejším dielam Vansovej tvorby. Román tak splnil ciele, ktoré si spisovateľka celoživotne kládla - pritiahnúť k slovenskej literatúre čo najširšie ženské čitateľské publikum.

Zdroje a inšpirácie románu Kliatba

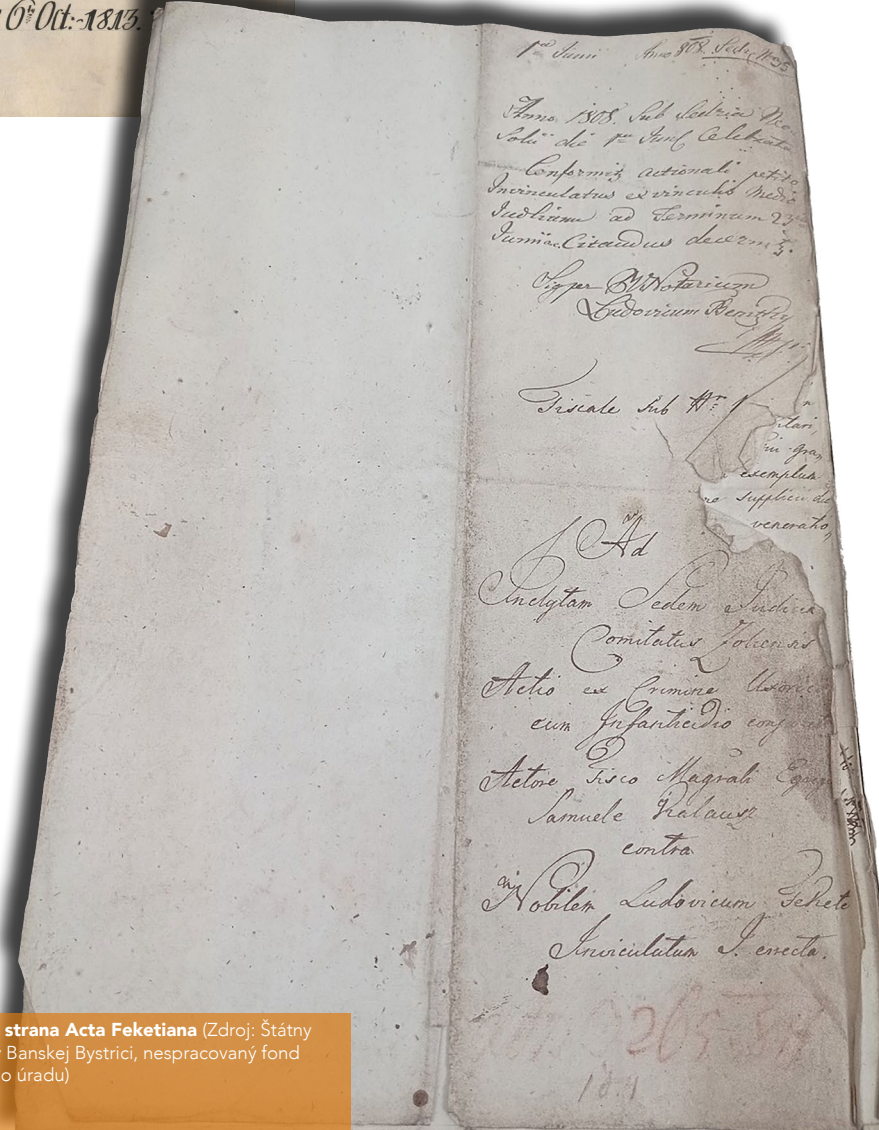
Obraz o tom, z akých zdrojov autorka pri písaní čerpala, poskytuje najmä jej korešpondencia s historikmi a pamätníkmi, pozostalostné materiály a príspevky Jana Garaja a Andreja

Titulná strana Acta Feketiana (Zdroj: Štátny archív v Banskej Bystrici, nespracovaný fond župného úradu)

Mráza. Významnú úlohu zohrávala samotná regionálna pamäť prípadu. Vansová viackrát spomína, že o udalostiach okolo Feketeho počúvala rozprávať už v detstve.

Dôležitým zdrojom informácií bola aj korešpondencia jej brata, zvolenského advokáta Samuela Medveckého, so zvolenským historikom Jurajom Bánikom, ktorý sa prípadom zaoberal. Autorka zároveň využívala dobovú tlač, historické poznámky a archívne materiály. Kľúčovým prameňom sa ale stali najmä súdne zápisnice.

„Po prevrate som mala prístup do župného archívu, tam som si vyhládala a pomocou znalca latiny vypísala dáta z pravoty Acta Feketiana.“ ozrejmjuje Vansová.

Copia.

Extractus Diarii D. Ludovici Fekete
de Anno 1808.
Iunius.

Die 7^a Hora 2^a Pispinum appulium. —
8^a In Pal apud 7. Electoris fuimus, ubi propter affinem
dixerit cum opere exorta.
9. J'ai battu mon Goup à la rue.
10. Au soir j'ai l'a battu encore une fois
23. J'ai battu horriblement mon épouse; q^u n'effa fit ubi mane
fuerit, n^o apud Paucos fuit.

Versio. 9. Ego percussi Uxorem meam in platea
10. Uxor percussam eandem adhuc fecit.
23. Ego percussi horribiliter meam Uxor.

Presenten Ed tractum suo originali Confermen esse Testor.
Lig. Vobis die 24.bris Mo 1808. Andreas Hamanyj Incty
Covtus Soliensis Juratus
M. S. B. B. 1808

V jej literárnej pozostalosti sa dodnes zachovali strojopisné listy obsahujúce výpisky a preklady častí zápisníc z latinčiny do slovenčiny. Je zrejmé, že Vansová nepracovala iba s ústnym podaním, ale cielene zhromažďovala aj historickú dokumentáciu prípadu.

Výsledné dielo preto z dnešnej perspektívy možno vnímať ako osobitú podobu dobového „true crime“ rozprávania, kombinujúceho dokumentárne vrstvy, etnografické a esejistické prvky, žáner historického románu, romaníku, horor a gotickú estetiku.

Acta Feketiana – archívny prameň k prípadu Fekete

Súdny spis označovaný ako Acta Feketiana je dodnes uložený v Štátnom archíve v Banskej Bystrici, v nespracovanej časti fondov bývalého župného úradu. Pravota predstavuje rozsiahly korpus s viac než 400

Ilustrácia Ľudovíta Feketeho na výreze prebalu knihy Kliatba, 1926 (Foto: Radoslav Ragač)

stranami dokumentov. Keďže ide o doposiaľ systematicky nespracovaný archívny materiál, nasledujúce pozorovania predstavujú predbežný sondážny pohľad do obsahu spisu.

Najstaršie zachované zápisy pochádzajú z obdobia bezprostredne po vražde Františky Fekete z marca roku 1808, posledné dokumenty sú datované do augusta 1808. V mnohých doposiaľ preštudovaných materiáloch sa nenachádza samotný rozsudok, čo by mohlo podporovať tvrdenie Vansovej, že Fekete bol napokon odsúdený mimo Zvolenskej stolice, pravdepodobne v Budíne.

Spis pozostáva z približne dvadsiatich piatich číslovaných a zviazaných zväzkov. Jednotlivé zviazané časti majú spravidla tri až päť listov, popri nich sa však zachovali aj samostatné nezviazané dokumenty, miestami výraznejšie poškodené a opotrebované manipuláciou. Listiny nie sú paginované, obsahujú však reklamanty. Viaceré dokumenty, najmä transportné listiny a korešpondencia medzi súdnymi stolicami, nesú zachované pečate a podpisy vicišpána Juraja Radvanského.

Dokumenty sú písané prevažne čiernym atramentom v administratívnej humanistickej kurzíve, viacerými písárskymi rukami. Dominantným jazykom je latinčina, no v spise sa objavuje aj nemčina, maďarčina, francúzština a miestami priame citácie v slovenčine.

Súčasťou pravoty sú žaloby, právne podania, výsluchy obžalovaného, svedecké výpovede, transportné listiny aj lekárske posudky. Obhajcom Ľudovíta Feketeho bol Ján Gyurky a žalobcom Samuel Kaluz. Mimoriadne rozsiahly je viac než stostranový dokument obžaloby, ktorý detailne rekonštruuje Feketeho život od mladosti až po spáchanie vraždy a vytvára obraz morálne problematického a násilného človeka.

Zachovalo sa aj niekoľko listov Ľudovíta Feketeho adresovaných matke a manželke (kde sa podpisuje ako Lajko) v nemčine, ako aj lekársky posudok z obhliadky tela Františky Fekete. Obhliadka lekárom potvrdzuje často citovanú pasáž z románu, v ktorej autorka naturalisticky opisuje v akom stave bolo nájdené telo obete. Františka bola v čase vraždy v ôsmom

mesiaci tehotenstva a páchatel' bol teda súdny z dvojnásobného zločinu – manželkovraždy a infanticídy.

Súčasťou škatule s dokumentmi sú aj hmotné dôkazy – červený pugilár (peňaženka) a nákras domu Feketeovcov, v ktorom sa vražda odohrala.

Zachovaný materiál obsahuje výpovede približne tridsiatich svedkov z rôznych spoločenských vrstiev. Medzi svedkami sa objavujú zemanovia, mešťania, slúžky, kuchárka, pôrodná babica, strážnik, organista a opakovane bol vypočúvaný aj Karol Lange, starý otec Vansovej. Výpovede nižších spoločenských vrstiev obsahujú miestami priame citácie v slovenčine alebo nemčine vložené do latinského textu.

Otázky kladené svedkom možno rozdeliť do niekoľkých tematických okruhov. Prvý smeroval k rekonštrukcii udalostí noci vraždy – či bolo počuť hádku alebo krik, kedy bolo objavené telo Františky a v akom stave sa nachádzal páchatel'. Služobníctvo vypovedá, že v noci počuli ako „mladá pani sténá“. Keď sa ráno nepodarilo otvoriť dvere do spálne, privolali susedov, vrátane Karola Langeho. Po násilnom otvorení miestnosti našli Františku mŕtvu, s viacnásobnými devastačnými sečnými poraneniami. Fekete sedel vedľa tela a pokúšal sa nožnicami spáchať samovraždu.

Druhý okruh otázok smeroval k manželkému životu Feketeovcov a k predchádzajúcim prejavom násillia. Svedkovia opisujú opakované konflikty v domácnosti (nielen medzi manželmi, alebo aj medzi nevestou a svokrou), fyzické útoky, odopieranie jedla, vyhrážky („že manželke odreže nos“) aj Feketeho mimomanželské vzťahy. Súd zaujímalo, či potrat prvého dieťaťa a úmrtie syna Hilariusu pár dní po krste súviseli s násilným chovaním manžela. Žalobca neskôr dáva tragické tehotenstvá Františky do priamej súvislosti s bitím, alebo pohlavnou chorobou.

Mimoriadna pozornosť bola venovaná incidentu z augusta 1807, keď mal Fekete manželku verejne napadnúť na dvore kúrie. Zakrvavenú Františku vtedy podľa výpovedí zachránili dvaja vojaci a odviekli ju do domu rodičov. Rodina Veselovských následne zvažovala rozluku manželstva, ku ktorej však napokon nedošlo.

Významným dôkazovým materiálom bol aj Feketeho denník, ktorý si písal vo francúzštine. V spise sa zachovalo niekoľko záznamov z júna 1806, v ktorých autor opisuje časté fyzické útoky voči manželke. Jeden zo zápisov obsahuje vetu: „J'ai battu horriblement mon épouse“ („Strašne som zbil svoju manželku“).

Tretí tematický okruh výsluchov sa týkal duševného stavu obžalovaného. Otázky naznačujú snahu sudcov posúdiť príčetnosť obžalovaného a mieru zodpovednosti. Samotný obžalovaný vo výsluchoch často odpovedal formuláciou „ego non scio“ – „neviem“ –, pričom tvrdí, že si na priebeh činu nepamätá a popiera vinu v celom rozsahu.

Svedecké výpovede spomínajú Feketeho prudké zmeny nálad, výbuchy hnevu, ale aj stavy neprimeranej eufórie, napríklad pri hre na fortepiano. Zaujímavé sú aj výpovede strážnika vo väzení, ktorý spomína Feketeho arogantné správanie, sťažnosti na kvalitu jedla a požiadavky na „primeraný“ príbor, zodpovedajúci jeho spoločenskému postaveniu.

Sugestívna je aj výpoveď organistu Antonia Wurma z augusta 1808, zachovaná v slovenčine. Wurm opisuje chvíle po objavení vraždy i samotný pohreb Františky. Podľa jeho slov bol Fekete po čine odvedený „bez pamäti a dobrého rozumu“ na radnicu a neskôr na

Zvolenský zámok. Počas pohrebu mal byť verejne vystavený pohľadom zhromaždeného davu, stál oblečený v zakrvavených šatách a s vražednou šablou v rukách.

Jednou z otázok, ktoré sa v súvislosti s prípadom Ľudovít Fekete objavujú, je presná lokalizácia miesta činu. Otec páchatela, zeman Ján Fekete, sa do Zvolena prisťahoval pravdepodobne v druhej polovici 18. storočia. Juraj Bánik ho vo svojej monografii uvádza ako mestského sudcu v niekoľkých funkčných obdobiach medzi rokmi 1769 až 1803. Feketeovci sa usadili v centrálnej časti mesta, v súpise z roku 1784 je ich dom označený číslom 3. Podľa viacerých indícií možno tento dom stotožniť s budovou na dnešnom Námestí SNP 23, v ktorej dnes sídli Lesnícke a drevárske múzeum. Túto domnienku podporuje aj nákres „miesta činu“, zachovaný v spise Acta Feketiana. Navyše, na nádvorí objektu sa zachovala časť kamenného portálu s menom Jána Feketeho, ktorá predstavuje jeden z mála hmotných pozostatkov spätých s touto rodinou.

Komparácia románu a archívneho spisu

Štúdium archívneho materiálu Acta Feketiana umožňuje sledovať, akým spôsobom Terezia Vansová historický materiál beletrizovala a ideovo posúvala.

Budova dnešného Lesníckeho a drevárskeho múzea sa stala miestom vraždy tehotnej Františky Fekete, rodenej Veselovskej, ktorú pripravil o život manžel Ľudovít (Foto: Michal Várošík)

Nákres domu Fekete z pravoty Acta Feketiana (Zdroj: Štátny archív v Banskej Bystrici, nespracovaný fond župného úradu)

Jedným z najvýraznejších rozdielov je samotná konštrukcia postavy Ľudovíta Feketeho. V románe vystupuje ako fyziognomicky uhrančivý typ: čierne vlasy, oči a odev, hypnotizujúca hra na husliach, znalosť tureckého jazyka, orientálne artefakty, priam „diabolská krása“.

Archívny materiál však ponúka odlišný obraz. Zo zápisníč vyplýva, že Fekete trpel chronickými bolesťami, pohlavnou chorobou, a jeho zdravotný stav zhoršovalo nadmerné požívanie alkoholu. Namiesto romanticky démonické postavy pôsobí v súdnom spise skôr ako psychicky nestabilný a fyzicky schátraný človek s nerealistickými ambíciami. Čítanie autentických zápisníč podporuje závery literárnej vedkyne Marcely Mikulovej, podľa ktorých Vansová zámernie dotovala postavu Feketeho orientálnymi a exotizujúcimi atribútmi, aby vytvorila typ „poturčenca“ či morálne skazeného maďaróna.

Výrazný rozdiel možno sledovať aj v zobrazovaní dynamiky manželstva Feketeovcov. Zo svedeckých výpovedí vyplýva, že Fekete systematicky manželku fyzicky napádal a vražda bola vyústením dlhodobej eskalácie domáceho násilia. V románe však Vansová tento motív takmer úplne eliminovala. Aj pri motivácii zločinu zdôrazňuje skôr afekt - Ľudovít je frustrovaný z neúspešnej kandidatúry na vicíšpána a vraždou sa svokrovi mstí.

Výrazný rozdiel sa ukazuje aj v samotnom rozsahu jeho zločinov. V románe Vansová implikuje, že Fekete je sériovým vrahom sedliáčok a zároveň vrahom Mikuláša Duchoňa, detskej lásky Františky. V pravote sa však nenachádzajú žiadne zmienky o tom, že by bol podozrivý či obvinený z ďalších zločinov. Súdený je výlučne za vraždu manželky a nenarodeného dieťaťa.

Zdá sa, že Vansová zámernie posúva význam celej tragédie z individuálneho partnerského násilia k širšiemu obrazu morálneho úpadku spoločnosti a uhorských elít začiatku 19. storočia. Fekete nie je len domácim násilníkom a fyzicky a psychicky chorým človekom, ale sa v románe stáva symbolickou postavou skazeného zemana, ktorého beztretnosť podporuje prostredie korupcie a mravného rozvratu.

Archívne záznamy potvrdzujú aj jednu z línii, ktoré Vansová spracúva v epilógu knihy. Po odpykaní trestu nútených prác sa Ľudovít Fekete skutočne mal vrátiť do Zvolena, kde zomrel v decembri 1847 v biednych životných podmienkach.

Z dostupných prameňov zároveň vyplýva, že tragédia mala následky aj pre obe rodiny — rod Veselovský aj zvolenská vetva rodu Fekete sa po tejto udalosti vytrácajú z historických záznamov.

Výskum kauzy nie je na konci

Zachovaná pravota Acta Feketiana doteraz nebola systematicky študovaná. Predložený text preto nemožno chápať ako definitívne spracovanie prípadu, ale skôr ako prvú sondu do rozsiahleho archívneho materiálu. Veľká časť dokumentácie sa pravdepodobne nachádza aj v maďarských a viedenských archívoch. Výskum tejto pozoruhodnej kauzy, ktorá ponúka aj nové čítania diela Vansovej, ostáva teda naďalej otvorený pre historikov, aj literárnych vedcov. ●

Román Terézie Vansovej *Kliatba* z roku 1926 (bez prebalu) uchováva aj v archíve Cirkevného zboru vo Zvolenskej Slatine. Na titulnej strane sa nachádza venovanie autorky svojej chovankyni Olge (Foto: Branislav Kováč)

KLIATBA

HISTORICKÝ ROMÁN

NAPÍŠALA
TEREZIA VANSOVÁ

Svojej drabej Olge,

mama - autorka

Terezia Vansová

B. Bystrica 20. 2. 1927

1 9 2 6

NÁKLADOM
VYDAVATELSTVA SLOVENSKEHO VÝCHODU

PRÍBEH

LITURGICKÉHO KALICHA

banskobystrického zlatníka

Juraja Sodomku

 Filip Glocko, historik/Stredoslovenské múzeum (SSM)

Posledným storočím, v ktorom prežíval duch zlatníckeho remesla, bolo 19. storočie. Cechové zriadenie bolo historicky odsúdené na svoj zánik. Zlatníctvo prechádzalo požiadavkami nového hospodárskeho a spoločenského zriadenia. Zlatníctvo v Banskej Bystrici v prvej polovici 19. storočia udržiavali nažive zlatnícki majstri Ondrej Kolbány, Samuel Libay, Juraj Sodomka, Karol Miškovský, František Rosenberger, alebo Alojz Herritz, pričom mesto patrilo k významným zlatníckym centrom na území dnešného Slovenska.

Zlatnícke artefakty mali precízne technické prevedenie aj vysokú umeleckú hodnotu. Zlatníci vyrábali predmety pre cirkevné potreby (kalichy, monstrancie), ale aj pre bohatých mešťanov a šľachtu (strieborný riad, šperky, ozdobné gombíky na odev). Dominovalo zlato a striebro (často pozlátené – tzv. vermeil), pričom sa využívali techniky ako cizelovanie, tepanie, rytie a filigrán. S postupujúcim storočím sa barokové a rokokové tvary nahrádzali striedmejším klasicizmom a neskôr historizujúcimi slohmi, ktoré odrážali dobový vkus meštianskej vrstvy.

Kalich v rukách rímskokatolíckej liturgie

Kalich je vzácna, zväčša pozlátená nádoba na víno, ktoré sa počas sv. omše premieňa na Kristovu krv. Ako kľúčový eucharistický predmet primárne symbolizuje Kristovo utrpenie a obeť Poslednej večere. Používanie kalicha vychádza z novozákonných textov, kde Ježiš pri Poslednej večeri vzal kalich s vínom, vzdával vďaka a podal ho učeníkom so slovami: „Pite z neho všetci...“. V dejinách (najmä počas husitského hnutia) sa kalich stal aj symbolom prijímania pod obojím (víno aj chlieb) pre laikov. Kalichy sú zhotovené z ušľachtilého kovu,

ktorý nekoroduje a neabsorbuje tekutiny. Ak sú vyrobené z menej vzácných kovov, vnútro kupy musí byť vždy pozlátené.

Kalich – dielo banskobystrického zlatníka Juraja Sodomku (majstrovská značka „GS“ Georgius Szodomka), zaujme netradičným pomerom mohutnej základne k menšiemu poháru. Základňa je členená na 6 častí s motívmi viniča a hlavy cherubínov, zatiaľ čo kôš zdobia výrazné kvety s farebnými kameňmi. Zlatníci používali na datovanie

aj verifikovanie písmeň podľa cechových tabuliek. Písmeno „D“ na spodnej strane základne, cechová značka s vročením a majstrovská značka s iniciálami „GS“ potvrdzujú pôvod Banskej Bystrice a rok výroby 1818. Kalich meria 27,5 cm na výšku a priemer jeho základne je 16,8 cm.

Kalich (druhý zľava) pri mariánskej svätej omši v roku 2003, ktorú v Banskej Bystrici celebroidal pápež Ján Pavol II. (Zdroj: Servizio Fotografico - Vatican Media, archív súkromnej osoby)

Kalich v rukách Sv. Otca

Dňa 12. septembra 2003 navštívil Banskú Bystricu pápež Ján Pavol II. (1920 – 2005), išlo o historicky prvú návštevu pápeža v meste. Na zaplnenom námestí SNP ho vívalo pred oltárnym priestorom, ktorý vytvoril architekt Jozef Frtús (je aj autorom žulového podstavca sochy Jána Pavla II. v Kapitulskej ulici, odhalenej pri prvom výročí návštevy) viac ako 100 000 ľudí z celého Slovenska. Omša bola výnimočná aj tým, že sa konala práve na sviatok mena Panny Márie, čo je v liturgickom slávení ľubovoľná spomienka. Počas mariánskej svätej omše používal Sv. Otec ako hlavný kalich práve historické dielo zlatníka Juraja Sodomku. Túto udalosť pripomína nielen pamätná tabuľa na budove VÚC, ale aj dedikačný nápis vyrytý na vnútornej strane základne kalicha: „Poslúžil som pri sv. omši Jánovi Pavlovi II. 12. septembra 2003 v Banskej Bystrici.“

Iniciátorom návštevy bol biskup Banskobystrickej diecézy Mons. Rudolf Baláž (1940 – 2011), význam-

ná osobnosť novodobej histórie slovenskej cirkvi, a organizátorom dekan Farnosti Banská Bystrica Jaroslav Pecha.

Kalich v muzeálnom priestore

Liturgický kalich bol súčasťou historicky prvej expozície v Matejovom dome, ktorej autorom scenára bol uhorský historik Kornel Divald (1872 – 1931). Expozícia bola slávnostne otvorená 17. októbra 1909. Viac ako 400 sakrálnych predmetov na štvrtom poschodí múzea zapožičali miestne cirkvi pod záštitou biskupa Banskobystrickej diecézy Wolfganga Radnaia-Rillhammera (1848 – 1935), ktorý v meste pôsobil v rokoch 1904 – 1919. Boli tu exponované olejomalby, maľby na dreve, drevené plastiky a reliéfy, svietniky, pokály, strieborné a pozlátené kalichy, liturgické nádoby, prikrývky, ozdobné závesy, kňazské rúcha, kostolné zvony a iné vzácne devocionálie. Samotný kalich, patriaci rímskokatolíckej farnosti Banská Bystrica, bol vystavený s ďalšími kalichmi v centrálnej sklenenej vitríne (č. 45) na zelenom podstavci, ako to opisuje v Sprievodcovi po mestskom múzeu Kornel Divald.

Kalich v rukách autora

Omšový kalich vytvoril Juraj Sodomka ako 36-ročný majster. Pri práci využil kombináciu náročných zlatníckych techník: montovanie, lisovanie, tepanie a vypilovanie. Kamene osadil do hladkých obrúb pomocou krapní a nitov,

Pozlátený liturgický kalich od Juraja Sodomku (Zdroj: autor)

Kalich ako súčasť expozície
v Mestskom múzeu v roku 1909
(Zdroj: Stredoslovenské múzeum)

zatiaľ čo kupu zdobí jemný perlovcový vzor. Pôvodné zlátenie v ohni bolo neskôr nahradené galvanickým zlátením, no dielo si zachovalo vysokú remeselnú kvalitu. Juraj Sodomka pochádzal z Pešti, kde sa narodil v roku 1782, od roku 1813 pôsobil v Banskej Bystrici. Do miestneho zlatníckeho cechu ho prijali 20. marca 1814 a svedkom mu bol farbiar Daniel Kolbenhayer. Pri prijímaní musel predložiť výučný list a doklad o absolvovaní povinnej vandrovky. Mešťanom sa stal Juraj Sodomka 5. marca 1814 a pri zápise má uvedené mesto pôvodu Pešť (Pestinium).

V roku 1824 ho zvolili do tzv. volenej obce. Volená obec (lat. *communitas electa*) bola historickým orgánom mestskej samosprávy v uhorských mestách, ktorý predstavoval širšie zastúpenie mešťanov. Fungovala ako kontrolný a poradný zbor, čím dopĺňala užšiu mestskú radu (senát) zloženú z richtára a prisažných.

Bezdetný Sodomka zomrel na hydropsiu 21. februára 1856 ako 74-ročný. Pohreb sa konal v Banskej Bystrici 24. februára. Počas svojej kariéry sa Juraj Sodomka vypracoval na uznávaného mešťana; vlastnil dom na námestí

Námestie v Banskej Bystrici v roku 1860
(Zdroj: Stredoslovenské múzeum)

Ako 32-ročný si Juraj Sodomka vzal 18. mája 1814 v Tajove za manželku o osem rokov staršiu Sofiu Kolbenhayer narodenú 25. júna 1774, ktorá bola dcérou známeho banskobystrického zlatníckeho majstra Michala Kolbenhayera (1731 – 1786).

So vstupom do cechu začal Sodomka používať aj zlatnícke majstrovské značky v dvoch podobách: ako monogram v elipse z písmen (iniciálok) „GS“ a ako písmená G a S v elipse s dvojitou obrubou, v kombinácii s cechovou overovacou značkou banskobystrického zlatníckeho cechu.

tí, v rokoch 1836 – 1840 zastával funkciu cechmajstra a v banskobystrickom zlatníckom cechu pôsobil 38 rokov. Sodomka bol známy aj ako učiteľ, vo svojej dielni vychoval desať budúcich zlatníkov (vrátane synovca a neskôr známeho nitrianskeho zlatníka Juraja), z ktorých mnohí sa stali úspešnými majstrami v Kremnici, či Banskej Štiavnici. Hoci Juraj Sodomka patrila k elite banskobystrických zlatníkov po boku veľikána Samuela Libaya, v roku 1852 sa v oficiálnych zoznamoch uvádza, že svoju profesiu už zanechal. ●

Na začiatku kariéry býval Juraj Sodomka v podnájme v dnešnej Lazovnej ulici č. 26 u Bohuslava Koča, rektora evanjelického gymnázia. Od roku 1823 vlastnil na námestí dom č. 3.

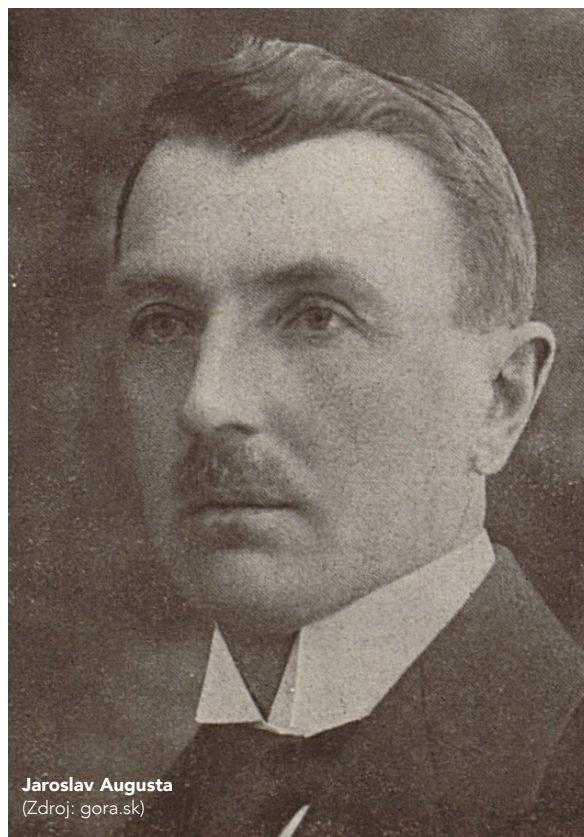
Vlastnoručný podpis a zlatnícka majstrovská značka Juraja Sodomku
(Zdroj: Štátny archív v Banskej Bystrici/E. Toranová)

Študent maliarstva JAROSLAV AUGUSTA

objavil jedinečnosť Podpoľania

 Ján Golian, historik

Meno Jaroslav Augusta je známe hlavne pre milovníkov umenia a maliarstva. Región stredného Slovenska je spojený s týmto rodákom z Humpolca hneď v niekoľkých rovinách. Po tom, ako sa jeho otcovi Petrovi nedarilo podnikáť v rodnom kraji, rozhodol sa na prelome 80. a 90. rokov 19. storočia presťahovať s celou rodinou na dnešné Slovensko, do dobového Uhorska. Rodina najskôr skúšala nový začiatok v Rimavskej Sobote, ale po niekoľkých rokoch sa presťahovala do Tisovca, kde sa natrvalo usídlila. S týmto krajom boli spojené aj Jaroslavove tínedžerské roky a tu objavil lásku k umeniu. Výraznejšie sa s regiónom stredného Slovenska prepojil počas štúdií na maliarskej akadémii v Prahe, odkiaľ cez prázdniny navštevoval rodičov. Počas voľna hľadal inšpiráciu a začal navštevovať široké okolie. Takto sa dostal do Dobrej Nivy, Zvolenskej Slatiny a nakoniec aj do Detvy, odkiaľ navštevoval aj tamojšie lazy. Tu počas júna 1900 strávil niekoľko týždňov, vypracoval si škie pre prácu na ďalší akademický rok a vybudoval prvé kontakty. Kraj mu natolko učaroval a inšpiroval ho, že sa sem začal pravidelne vracáť. Do Detvy pozval viacerých svojich spolužiakov a priateľov a následne tu vytvorili maliarsku kolóniu. V rámci nej vznikli desiatky umeleckých diel, ktoré miestnu prírodu a obyvateľstvo preslávili na výstavách po celej Rakúsko-uhorskej monarchii. Stredné Slovensko Augusta neopustil ani v ďalších etapách života. Ešte ako mladý maliar hľadal motívy na Orave a na Liptove a po prvej svetovej vojne si za domovinu vybral práve túto oblasť. Nakoniec sa usídlil v Banskej Štiavnici, kde tvoril a výtvarné umenie aj vyučoval.

Talent mladého Jaroslava Augustu sa prejavil už v Rimavskej Sobote

Tam svoje okolie upútal zobrazovaním krajíniek a prvými portrétmi. Ako uviedol vo svojich spomienkach, po čase začal premaľovávať fotografie a robiť portréty na zákazku, čím

si ako študent zarobil prvé groše. Už vtedy jeho rodičom rodiny Daxnerovcov a Thomkovicov odporúčali, aby poslali syna študovať na umeleckú školu. To sa stalo realitou na jeseň 1897, keď nastúpil na Cisársko-kráľovskú akadémiu výtvarných umení do Prahy. Na škole ho viedol profesor Hirner, pod ktorým získaval prvé

odborné znalosti v oblasti kresby. V stavežatej Prahe prvé dva roky štúdiá býval so starším bratom Jánom a z tohto obdobia sa nám zachovalo niekoľko listov, ako sa o bratskú dvojicu na diaľku intenzívne starali rodičia. Tí sa ich snažili podporovať finančne aj materiálne, pravidelne im posielali domáce potraviny a počas zimy, keď to sezóna dovoľovala, zasielali im aj produkty zo zabijačky.

Štúdium v zahraničí a návrat do Tisovca

Pobyt v Prahe a následne kratšie štúdiá vo Viedni a v Mníchove boli pre Augustu obdobím, v ktorom vytváral nové a pevné priateľstvá so svojimi konškolákmi, z ktorých sa mnohí stali úspešnými umelcami. Prvé roky boli aj obdobím, v ktorom sa začal profilovať ako samostatný umelec. Preto zdokonaľoval techniky, s ktorými chcel pracovať a tiež hľadal motívy, ktoré ho mali inšpirovať a neskôr aj charakterizovať jeho tvorbu. Keď sa uistil, že pri maľovaní sa bude venovať zachytávaniu krajiny a portrétov, začal hľadať témy, ktoré chcel zvečňovať na plátne. Práve v otvorenom priestore mal vyskúšať všetky znalosti, ktoré získal v školských ateliéroch. Preto začal hľadať vhodný plenér, teda miesto vo voľnej prírode, ktoré sa malo stať modelom pre jeho samostatné diela. Tento trend bol v závere 19. storočia rozšíreným v západnej a strednej Európe, ktorou boli umelci z monarchie vďaka kontaktom s Mníchovom a ďalšími umeleckými centrami inšpirovaní. Preto v lete 1899 sa Augusta vrátil k rodičom do Tisovca, s cieľom cestovať a hľadať prostredie, ktoré by mu ponúklo impulzy pre novú tvorbu.

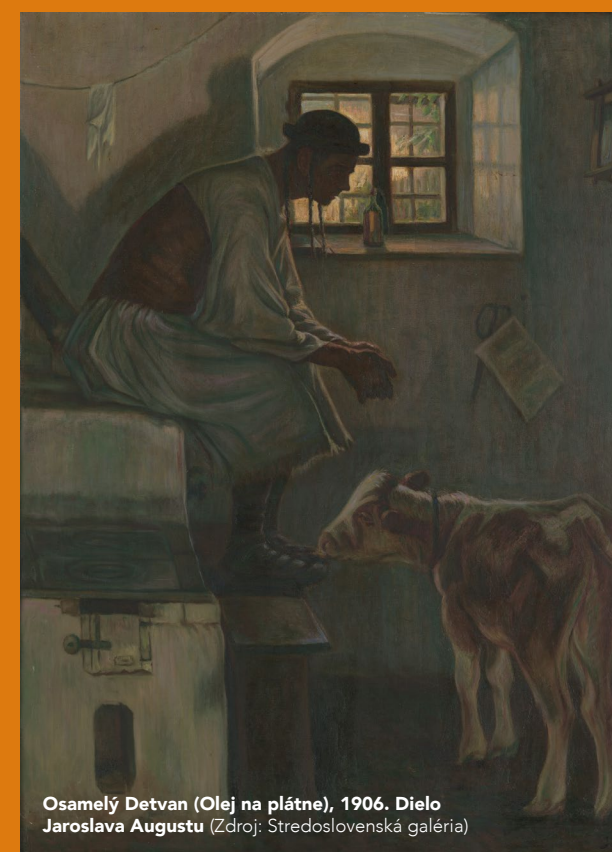
Augustu fascinovali „kečkári“

Mladý, 21-ročný maliar začal hľadať motívy najskôr v okolí bydliska svojich rodičov, po niekoľkých týždňoch však Tisovec opustil a cestoval ďalej. Vybral sa do viacerých miest v okolí Zvolena, najdlhšie sa zdržal v Dobrej Nive a vo Zvolenskej Slatine, ktorá sa dobovo nazývala Veľká Slatina. V týchto dedinách ho oslovila typológia miestnych obyvateľov a kroje. Býval hlavne na evanjelických farách, teda v prostredí, s ktorým mal dobré konexie. Vďaka rovnakej linke sa na sklonku leta 1899 dostal aj do Očovej, ktorá mu zaimponovala všade prítomnými tradíciami a ľudovým odevom ešte intenzívnejšie ako dediny vo Zvolenskej kotline.

Detvienský kraj sa stal inšpiráciou pre mladého maliara a jeho spolužiakov a priateľov, ktorých pozval do Detvy. Pod ich rukami sa zrodili desiatky diel s motívmi okolitej prírody a obyvateľov
(Foto: Miroslav Lamy)

Po rokoch v memoároch uviedol, že osobitne ho fascinovali „kečkári“, teda muži, ktorí nosili dlhé vlasy zapletené do vrkôčikov, tzv. kečiek. Bolo pre neho zaujímavé, že takto upravené vlasy nosili hlavne starší muži. V Očovej sa dopyčul, že omnoho viac takýchto modelov by stretol v iných podpoľianskych dedinách, konkrétne mu miestni odporúčali, aby navštívil Hrochoť a Detvu. Pri týchto radách však dostal aj varovanie, aby sa do Detvy nevybral osamote, keďže špecificky táto časť Podpoľania bola pre cudzincov nebezpečným krajom. Detva bola známa vysokou kriminalitou, keďže tamojší obyvatelia často konflikty riešili násilím. Vedelo sa, že týmto spôsobom neraz domáci obyvatelia „privítali“ aj cudzincov, ktorí v hustých lesoch nemali najmenšiu šancu

Osamelý Detvan (Olej na plátne), 1906. Dielo Jaroslava Augustu (Zdroj: Stredoslovenská galéria)

ubrániť sa miestnym lupičom. Hlavne pre túto nepriaznivú povesť sa Augusta na cestu do Detvy neodhodlal a odložil ju na neurčito.

V tých istých mesiacoch, keď sa Augusta túlal v okolí Zvolena, lete 1899, prišiel do Detvy na kaplánske miesto novokňaz Karol Anton Medvecký. Ten po rokoch napísal do svojich pamätí, že nepriaznivá povesť Detvy, jej okolia a hlavne miestnych obyvateľov vystrašila aj jeho. Keď sa dozvedel, že mestečko na Podpoľaní sa stalo jeho prvým pôsobiskom, veľmi sa vylakal a podobne zhrozene zareagovali aj jeho rodičia žijúci na dolnej Orave. O násilníckej povahe Detvanov a nebezpečí miestnych lesov sa pomerne frekventovane písalo v dobových novinách a dokonca aj v odborných prácach. Niektorí autori tento obraz podporovali z ideologických dôvodov, keďže miestni obyvatelia boli v tlači dlhodobo predstavovaní ako typickí reprezentanti Slovákov. Preto výhradne negatívne sa ich snažili predstaviť hlavne maďarskí autori, ktorých cieľom bolo zdôrazniť, že Slováci sú pre moderné Uhorsko divokí a nebezpeční, a preto je ich potrebné integrovať do majoritnej spoločnosti. Tým hľadali argumenty pre násilnú maďarizáciu tohto čisto slovenského prostredia. Pri tomto probléme je potrebné si naliať čistého

vína a priznať, že kriminalita na Podpoľaní bola na prelome 19. a 20. storočia skutočným problémom. Teda správy o nebezpečnosti miestnych obyvateľov, od ktorých hrozilo násilie či krádeže aj pre cudzincov či osamelých cestujúcich boli podložené skutočnými prípadmi.

Definitívne rozhodnutie maľovať Detvu

Počas nasledujúceho leta v roku 1900, sa Jaroslav Augusta vrátil na Slovensko s jasne definovaným cieľom, ktorým bolo navštíviť toľko ospevovanú Detvu. Po tom ako opäť prišiel do Dobrej Nivy a Zvolenskej Slatiny, začal realizovať plán ako sa dostať k maľovaniu centra Podpoľania. Zvolenskoslatinský evanjelický farár Ján Alexander Fábry mal k umeniu blízko, keďže jeho brat, Albert Jozef, bol tiež maliarom, preto sa mladému študentovi Augustovi snažil pomôcť. Predstavil ho pokladníkovi Slovenskej banky vo Zvolene, istému „baťovi“ Hermanovi, ktorý osobne poznal jedného z detvianskych kaplánov. Išlo práve o Karola Antona Medveckého, ktorý sa v tom čase už politicky aktivoval, a preto do Zvolena pomerne často chodieval. Medvecký vtedy už intenzívne pracoval na historickom a národopisnom výskume Detvy a jej okolia, preto sa príchodu mladého umelca veľmi potešil.

Podľa Medveckého listov, ktoré zasielal priateľovi Andrejovi Kmeťovi, farárovi v Prenčove a predsedovi Muzeálnej slovenskej spoločnosti, Augusta prišiel prvýkrát do Detvy na začiatku júna 1900. Mladý študent maliarstva mal jasný cieľ, počas pobytu chcel naštudovať typy detvianskych ľudí a ich kroje. Mal totiž zákazku od spolku Československej jednoty v Prahe, ktorá plánovala knižne vydať báseň Detvan od Andreja Sládkoviča, ktorú mal Augusta ilustrovať. Jeho príchod a budúce maľby podpoľianskych motívov však do svojich plánov zaradil aj samotný Medvecký. Uvažoval nad tým, že by pražskému spolku ponúkol aj rukopis vlastnej knihy o dejinách a kultúre Detvy, ktorú práve pripravoval. Plánoval, že by obe diela mohli byť publikované spolu v jednom zväzku. Medvecký uvažoval nad tým, že by Augusta mohol namaľovať aj viacero detvianskych motívov, čo by dokonalejšie ilustrovalo tému jeho knižnej publikácie. Predstavivosť detvianskeho kaplána o využití prác Jaroslava Augustu nemala hraníc. Navrhol tiež Kmeťovi, či by sa ako predseda

Muzeálnej slovenskej spoločnosti nemohol prihovoriť za to, aby „skvostné“ diela mladého maliara vyšli v samostatnej publikácii. Rovnako uvažoval aj nad svojím rukopisom knihy o Detve. V prípade, ak by vydanie jeho knihy Československá jednota odmietla, mohla by sa toho ujať práve Muzeálna spoločnosť.

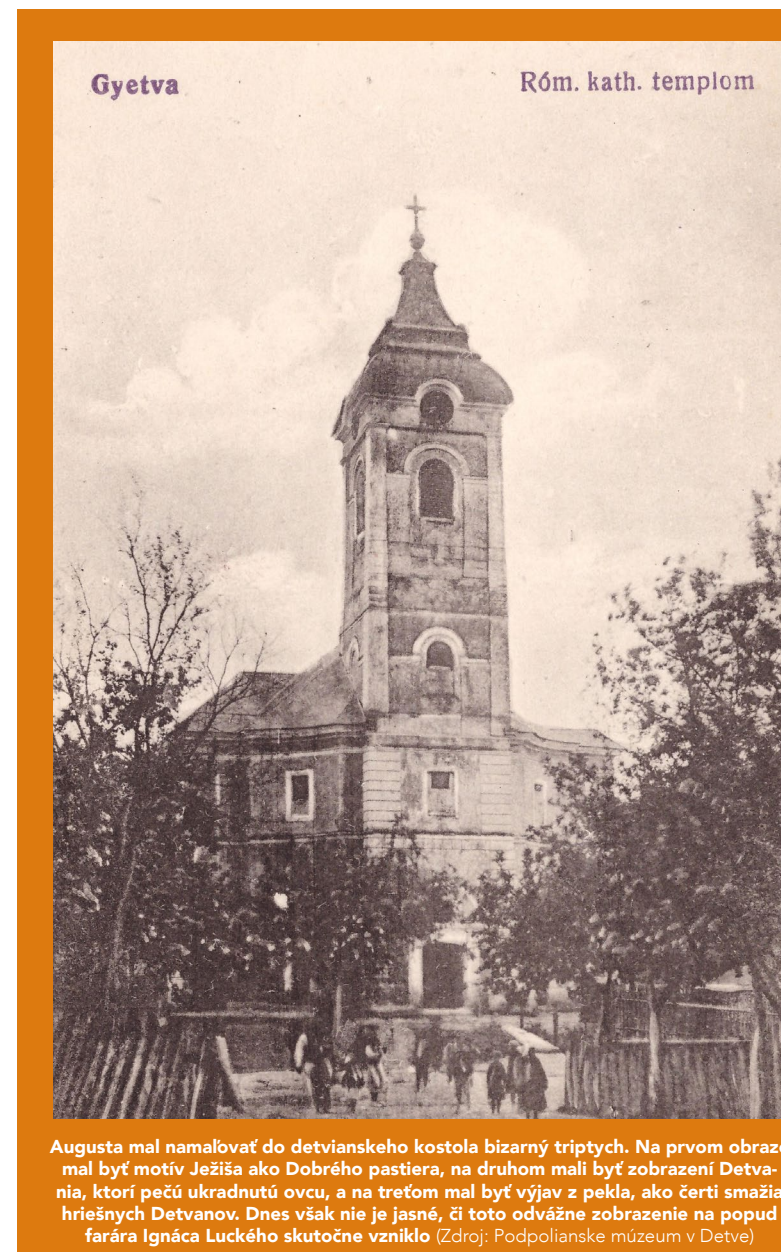
Aby sa Medveckého plány mohli realizovať, snažil sa Augustovi v Detve pre tvorbu vytvoriť ideálne podmienky. Ako dočasný ateliér mu ponúkol vlastnú izbu na fare. Ubytovanie mu našiel v dome lesného úradníka, istého pána Stuchlého, ktorý do Detvy tiež prišiel z Čiech. Stravu mladému maliarovi zaistil v rodine detvianskeho farbiara, ktorý býval neďaleko fary. V mestečku mu predstavil aj ďalších českých prisťahovalcov, tí na Podpoľaní pracovali ako úradníci v sklárňach, v lesnej správe, či ako žandári, takým príkladom bol istý strážmajster Mareš. Podľa Augustových spomienok sa po pár dňoch v Detve dokonca presťahoval na

faru, kde dostal Medveckého izbu. Dôvody tohto kroku nepoznáme, ale vieme, že proti tomu nenamietal ani kaplán Ignác Lucký, ktorý dočasne zastupoval pozíciu miestneho farára. Augusta pri takomto riešení mal vlastne

šťastie, lebo Lucký v úrade farára nahradil dočasne suspendovaného riadneho farára Štefana Pitrofa, ktorý by pre konflikty s Medveckým s týmto krokom pravdepodobne nikdy nesúhlasil. Okrem praktických záležitostí sa detvianský kaplán postaral o to, aby maliar získal dostatok podnetov a motívov k tvorivej práci. Sám aktívne oslovoval svojich farníkov, ktorí chodili za umelcom a stáli mu ako modely. Bez kaplánovho presvedčania by len sotva súhlasili s pozovaním, ktoré neraz trvalo aj niekoľko hodín. Pre tvorbu v exteriéri

Augusta spočiatku využíval veľkú farskú záhradu, ale časom maľoval aj za mestečkom, na cintoríne či na lazoch.

Augusta po rokoch uviedol ďalšiu zaujímavú príhodu s miestnymi kaplánmi, ktorú zažil počas prvého leta stráveného v Detve. Jeho

Augusta mal namaľovať do detvianskeho kostola bizarný triptych. Na prvom obraze mal byť motív Ježiša ako Dobrého pastiera, na druhom mali byť zobrazení Detvania, ktorí pečú ukradnutú ovcu, a na treťom mal byť výjav z pekla, ako čerti smažia hriešnych Detvanov. Dnes však nie je jasné, či toto odvážne zobrazenie na popud farára Ignáca Luckého skutočne vzniklo (Zdroj: Podpoľianske múzeum v Detve)

Z expozície Galérie Jozefa Kollára v Slovenskom banskom múzeu v Banskej Štiavnici venovanej dielam Jaroslava Augustu (Foto: Andrea Hrbáčová)

ti, Andreja Kmeťa. Ten bez žiadnych obáv poslal na adresu kaplána Medveckého svoj vlastný fotoaparát. Detviensky kaplán mu v liste napísal, že by mu zariadenie pomohlo pri spracovávaní etnogra-

fického materiálu a že mu

umenie sa dočasný farár Lucký pokúsil využiť na moralizovanie tamojších farníkov. Istého dňa si ho údajne zavolať na poradu, na ktorej hľadal riešenie, ako by mohol pomôcť k zníženiu vysokej kriminality a častého „zbojníctva“. Výsledkom bol návrh, aby Augusta namaloval do kostola veľký triptych. Na prvom obraze mal byť motív Ježiša ako Dobrého pastiera, na druhom mali byť zobrazení Detvania, ktorí pečú ukradnutú ovcu, a na treťom mal byť výjav z pekla, ako čerti smažia hriešnych Detvanov. Dnes však nie je jasné, či toto bizarné zobrazenie aj vzniklo, alebo zostalo iba v odvážnych plánoch Ignáca Luckého.

mladý maliar s obsluhou zariadenia pomôže. Kmeť „momentku“ poslal aj s krátkym návrhom, ako s fotoaparátom treba pracovať, a tiež pozval Augustu na svoju faru do Prenčova. Podľa komunikácie medzi Medveckým a Kmeťom však k návšteve nedošlo. Augusta sa s Kmeťom nakoniec stretli náhodou

Medvecký zapojil maliara Augustu do svojho výskumu

Augusta od príchodu do Detvy požíval aj vysokú dôveru predsedu Muzeálnej spoločnos-

Na detvienskej fare z polovice 19. storočia býval aj Jaroslav Augustu (Zdroj: Literárny archív SNK v Martine, sign. PD 7-9)

začiatkom októbra 1900, keď farár z Prenčova cestoval z Banskej Bystrice a maliar do Mníchova. Išiel pravdepodobne od svojich

rodičov z Tisovca. Kmeť sa iba vtedy dozvedel, že rodina Augustovcov žije na Slovensku, domnieval sa, že bývajú niekde v Čechách.

Detviensky kaplán zapojil Augustu do svojich výskumných a publikačných plánov. Poprosil ho aby odkreslil ozdobné motívy miestnych krojov a výšiviek, ktoré nakoniec Medvecký použil vo svojej monografii, ktorá vyšla až o päť rokov neskôr. Ešte predtým ich však ponúkol Muzeálnej spoločnosti, aby ich odkúpila a aby sa tak rozšírili do povedomia detvienske motívy a Augustovo nadanie. Písomné pramene prezrádzajú, že Augusta počas leta 1900 strávil v Detve približne tri týždne a následne sa presunul do Dobrej Nivy a Zvolenskej Slatiny. Medveckého o tom informoval len listom, ale v ňom uviedol, že aj za ten krátky čas nazbieral toľko materiálov a námetov, že z nich môže tvoriť celý rok. Úplne rovnako sa o pobyte vyjadril aj po desaťročiach, keď písal svoje memoáre. Tým podčiarkol význam prvej skúsenosti s detvienským prostredím. V pamätiach tiež uviedol, že najdôležitejším poznatkom z leta 1900 bolo, že na zachytenie nádhery Detvy nebude stačiť sám, a že sa do kraja musí vrátiť aj s ďalšími umelcami.

***

Na predchádzajúcich stranách sme sa stretli s príbehom, ako sa začínajúci maliar Jaroslav Augustu dostal po prvýkrát do Detvy. Na jeho plodnú tvorbu mal zásadný vplyv kaplán Medvecký, ktorý mu otvoril dvere nielen tamojšej fary, ale aj k domácim obyvateľom, modelom pre jeho portréty. Išlo však len o začiatok maľovania kraja, keďže Augusta si tento zámer nenechal len pre seba a v nasledujúcich rokoch priviedol na Podpoľanie ďalších umelcov. O ich príhodách z Detvy sa budete môcť dočítať v budúcom čísle. ●

(Článok je upravenou verziou kapitoly Jaroslav Augustu. Objavitel' malebnosti Podpoľania, publikovanou v knihe: GOLIAN, Ján –

JAR. AUGUSTA: DECKÝ.

Skica mladého Detvana od Jaroslava Augustu v monografii Karola Antona Medveckého Detva z roku 1906

MOLDA, Rastislav a kol. [ne]obyčajné príbehy umelcov. Ružomberok: Society for Human Studies, 2025, s. 182 – 211)

Polyhistor Andrej Kmeť, s ktorým sa Jaroslav Augustu prvýkrát stretol roku 1900 (Zdroj: martin.sk)

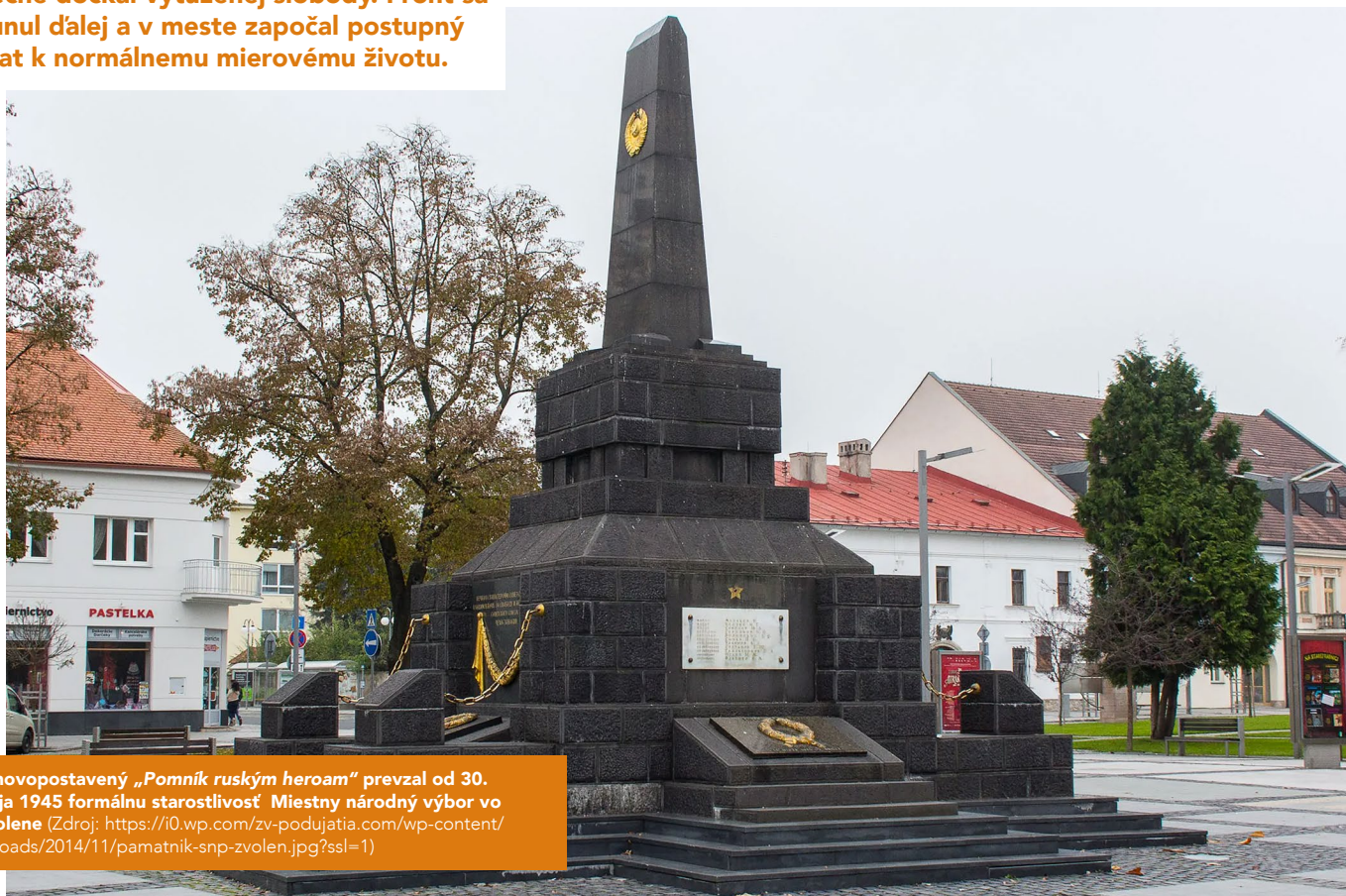
POČIATKY BUDOVANIA POVSTALECKEJ TRADÍCIE VO ZVOLENE

a mestské oslavy prvého výročia Slovenského národného povstania

V polovici marca 1945 sa aj Zvolen po ťažkých bojoch a množstve preliatej krvi konečne dočkal vytúženej slobody. Front sa posunul ďalej a v meste započal postupný návrat k normálnemu mierovému životu.

Radoslav Ragač, historik a archivár

O novopostavený „Pomník ruským heroam“ prevzal od 30. mája 1945 formálnu starostlivosť Miestny národný výbor vo Zvolene (Zdroj: <https://i0.wp.com/zv-podujatia.com/wp-content/uploads/2014/11/pamatinik-snp-zvolen.jpg?ssl=1>)

Národné výbory prevzali moc, ulice menili názvy, na námestí „vyrástol“ pomník sovietskym hrdinom

Moc vo Zvolene prevzal po oslobodení miestny národný výbor zložený z bývalých povstalcov a odbojárov, v ktorého vedení

boli paritne zastúpení členovia Demokratickej strany a Komunistickej strany Slovenska. Na čelo národného výboru sa v prvých mesiacoch postavil predvojnový zvolenský starosta a politik Daniel Ertl. Národný výbor čakalo hneď po vzniku množstvo neodkladných úloh. V spolupráci s Národnou bezpečnosťou sa musel vy-

rovnať s exponentmi ľudáckeho režimu, bojmi bola poškodená časť infraštruktúry, továrne nefungovali a ne jeden Zvolenčan prišiel o strechu nad hlavou, či živobyte. Bolo potrebné otvoriť školy a úrady, riešiť zásobovanie, rodiny pochovali padlých a hľadali nezvestných blízkych.

Z koncentračných a zajateckých táborov sa postupne vracali zubožení väzni. Veľmi smutnou kapitolou prvých týždňov boli exhumácie masových hrobov v okolí mesta, v ktorých boli povražené početné obete vyčíňania Einsatzkománd SS a ich domácich prisluhovačov z radov Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy.

Niektoré z krokov zvolenského národného výboru v prvých mesiacoch po oslobodení však mali aj hlboký symbolický význam. Boli prirodzene spojené najmä s námestím, najvýznamnejším verejným priestorom Zvolena. Z Hlinkovo námestia sa veľmi rýchlo po oslobodení stalo Červené námestie. Miestny národný výbor zároveň 30. mája 1945 formálne prevzal do svojej starostlivosti novo postavený „Pomník ruským heroam“ na námestí s písomným záväzkom udržiavať ho v dobrom stave a zabezpečovať aj jeho kvetinovú výzdobu. Čestné občianstvo mesta, zrušené v roku 1940, bolo obnovené prezidentovi Edvardovi Benešovi.

Ústredný pamätník SNP sa vo Zvolene nepodarilo postaviť

Osobitné miesto medzi spomínanými symbolickými krokmi mala tomto období krátko po skončení vojny celkom prirodzene symbolika Slovenského národného povstania, ktorého bol Zvolen jedným z významných centier. Snahy

o zhmotnenie novej povstaleckej tradície vo verejnom priestore sa v prvých mesiacoch prejavili napríklad do ambiciózneho návrhu člena predsedníctva národného výboru, lekára Karola Witta, pochádzajúceho zo známej zvolenskej židovskej podnikateľskej rodiny Wittmannovcov. Navrhol postaviť vo Zvolene ústredný pamät-

ník povstania „ako celonárodného, poľažne celoštátneho symbolu povstania Slovenského národa“. Na financovanie výstavby pamätníka povstania mal vzniknúť osobitný fond a organizáciu ju mal zastrešiť „Komitét pre postavenie pomníka Slovenského povstania vo Zvolene“, ktorého členov malo predsedníctvo navrhnúť. Predložený mimoriadny návrh MUDr. Witta predsedníctvo národného výboru prerokovalo. Návrh si predsedníctvo plne osvojilo a uznieslo sa predložiť ho plénu národného výboru na prerokovanie a následné prijatie. Uvedený návrh sa, žiaľ, nakoniec nepodarilo zrealizovať.

Zvolenský akademický maliar Dezider Spiro vyhotovil návrhy na bojové zástavy pre 1. československý stíhací letecký pluk „Zvolenský“, ktorý bojoval v Slovenskom národnom povstaní a sovietsky armádny strelecký pluk „Zvolenský“, ktoré národný výbor plánoval darovať vojenským útvarom.

Oslavy 1. výročia SNP vo Zvolene mali byť veľkolepé

V tejto atmosfére sa pomaly začalo pomaly bližieť prvé výročie vypuknutia Slovenského národného povstania, ktoré už bolo vyhlásené za štátny sviatok. Na celoslovenskej úrovni prípravu osláv koordinovalo Povereníctvo SNR veci vnútorné a v koordinácii s Povereníctvom SNR pre informácie a v rámci, ktorého túto agendu riešil napríklad aj mladý spisovateľ Dominika Tatarka. Slovenské národné múzeum v Turčianskom sv. Martine zároveň k nadchádzajúcemu výročiu povstania pripravovalo rozsiahlu výstavu.

Iniciátorom zvolenských osláv bola Okresná osvetová komisia vo Zvolene pri Okresnom národnom výbore vo Zvolene, ktorá sa v tejto veci obrátila na miestny národný výbor. Predsedníctvo poverilo kultúrnu komisiu národného výboru, aby zabezpečila prípravu „dôstojného oslávenia 29. augusta 1945 ako štátneho sviatku“ a predložila mu s dostatočným predstihom program osláv. Vznikol aktívne pracujúci Prípravný výbor osláv Národného povstania, pri prípravách spolupracovala aj osvetová komisia národného výboru.

Na oslavy sa mesto snažilo čo najlepšie pripraviť aj technicky. Nájomca mestského

Grand hotela dostal povolenie v termíne do 20. augusta 1945 zrekonštruovať jeho kuchyňu. V rámci príprav osláv povstania mali byť v centre mesta vo verejnom záujme obnovené aj nefunkčné zariadenia verejného rozhlasu. Z uvoľnených rozpočtových prostriedkov národného výboru a pôžičky od finančnej komisie malo byť obnovené vysielacie zariadenie so šiestimi a perspektívne až s dvanástimi reproduktormi.

Niekoľko dní pred oslavami nakoniec národný výbor vyzval obežníkom všetky inštitúcie pôsobiace v meste, aby sa ich predstavitelia a zamestnanci zúčastnili manifestačných sprievodov a zhromaždení, aby oslavy vyzneli „dôstojne, mohutne a veľkolepe“, čo malo poukázať na „...veľký význam Národného povstania, do ktorého Zvolen bol zapojený veľkými silami“. Na propagáciu boli vydané plagáty s programom.

Obsahovo bohatý a pestrý šesťdňový program zvolenských osláv bol koncipovaný veľmi odlišne od neskoršieho komunistického obdobia. Odohral sa v dňoch 24. 8. – 29. 8. 1945. Oslavy sa začali už 24. augusta dňom Zväzu skautskej mládeže vo Zvolene, ktorý sa odohrával na lúke oproti budove štátneho gymnázia, v dnešnom parku Štefana Višňovského. Predpoludním tam slávnostne nastúpili skautské oddiely a po vztýčení štátnej vlajky predvádzali verejnosti ukážky z táborevého života. Popoludní prebiehali na lúke skautské hry, štafetové a cyklistické preteky oddielov, ukončené večerným táborovým ohňom s programom.

Druhý deň osláv bol venovaný Zväzu slovenskej mládeže. V sieni kina Živena zväz zorganizoval pre svoje skupiny zo stredného Slovenska celodenný stolnotenisový turnaj o putovný pohár povstania Zvolena. Program pokračoval zoznamovacím večierkom so zábavným programom v Grandhoteli.

V tretí deň osláv prebehol vo Zvolene celo-slovenský zjazd Zväzu protifašistických bojovníkov. Deň sa začal o jedenástej koncertom Hudobného spolku železničiarov v parku na námestí a popoludní pokračoval zjazdom s prejavmi hostí.

Deň 27. august bol venovaný pracovnému zjazdu Jednotného zväzu slovenských roľníkov. Deň sa začal sprievodom účastníkov na námestie, kde odzneli prejavy povereníka SNR pre pôdohospodárstvo a pozemkovú reformu Martina Kvetka, ministra poľnohospodárstva Júliusa Ďuriša a ďalších rečníkov. Popoludní pokračoval pracovnou poradou roľníckych zástupcov v kine Živena a večerným premietaním „hodnotného filmu“.

Vyvrcholenie zvolenských osláv bolo naplánované na 28. august 1945, aby sa účastníci mohli zúčastniť aj celoslovenských osláv s účasťou prezidenta Beneša, ústavných činiteľov a zahraničných hostí v Banskej Bystrici. Založila sa tým tradícia posunu osláv, ktorá pretrvala desaťročia. Manifestačný sprievod vedený vlajkonosičmi s československou, slovenskou a červenou zástavou vyrazil z Masarykovej triedy na námestie, kde bola pri rímskokatolíckom kostole postavená tribúna. V sprievode boli členovia vlády, Slovenskej národnej rady, armády, národných výborov, čestná stotina, partizáni, krojované skupiny, úrady, inštitúcie, školy, zväzy a početní Zvolenčania. Spreádzala ho železničiarška hudba. Po vztýčení štátnej vlajky sa hostia premiestnili na tribúnu, oproti ktorej stála čestná stotina. Pred tribúnou boli krojované skupiny Živeny a Zväzu slovenských žien a za nimi ostatní účastníci. Po prejavoch hostí a odbojárov program pokračoval večernou slávnostnou akadémiou v kine Živena.

Zvolenčania vycestovali aj na celoštátne oslavy v Banskej Bystrici

V posledný deň osláv, 29. augusta, boli do programu zahrnuté celoštátne banskobystrické oslavy povstania. Boli vypravené mimoriadne vlaky, aby sa ich Zvolenčania mohli bez problémov zúčastniť. Vo Zvolene bola zároveň ubytovaná aj časť delegátov celoštátnych osláv z iných miest. Vo vzácné zachovanom ďakovnom liste z 5. októbra 1945 sa môžeme dočítať: „Miestny národný výbor v Kežmarku vrele ďakuje Vám za preukázanú láskavosť, ktorú ste poskytli delegátom tunajšieho výboru... Bude-me dlho spomínať na dobrotivosť preukázanú vo vašom meste“.

Číslo: 5494/1945.

Miestny národný výbor vo Zvolene.

P o z v a n i e .

Za účelom sossbierania a spracovania materiálu podzemného hnutia na odstránenie fašistického režimu a za obnovenie demokratickej CSR a najmä slávneho Národného povstania, svolávam pracovnú poradu na den 7. augusta 1945 /utorok/ o 15. hodine do zasadacej sieni mestského domu, na ktorú Vás týmto úctive povolávam.

- Ráčte do tejto pracovnej porady vypracovať a sebou priniest:
- 1./ Soznam osôb, ktoré pracovali v podzemnom hnutí a ako.
  - 2./ Opis ich činnosti.
  - 3./ Rukopisy, tajné poznámky, zápisnice, letaky, časopisy, fotografie účastníkov podzemného hnutia a iných.
  - 4./ Celkový popis, ako sa chystalo mesto naše do ozbrojeného povstania a kedy.
  - 5./ Ktorí jednotlivci pracovali na prípravách, ako a od kedy?
  - 6./ Ktoré osoby sa prihlásily za partizánov, pred začatím povstania. Sostaviť z nich soznam s dátami, plné meno, zamestnanie, rok narodenia, kedy vstúpil za partizána.
  - 7./ Ktoré osoby pomáhali partizánom, ktorým, kde a akým spôsobom; a iný pre podrobné spracovanie Národného povstania v našom meste potrebný materiál.

Takto sossbieraný materiál nutno je predložiť v presne stanovenej lehote Povereníctvu SNR pre informácie a taktiež správe Slovenského národného múzea v Turč. Sv. Martine, pre usporiadanie celonárodnej výstavy podzemného hnutia v ilegalite a za povstania.

Vaša účasť na pracovnej porade je bezpodmienečne nutná.

Vo Zvolene dňa 3. augusta 1945.

Francisci v. r.
tajomník.

Dr. Ľud. Hudec v. r.
miestopredseda.

OSVETOVÁ KOMISIA NÁRODNÉHO VÝBORU VO ZVOLENE

(Foto: Pavel Albert. Zdroj: Archív Lesnícke
a drevárske múzeum)

PROGRAM

osláv I. výročia Slovenského národ. povstania vo Zvolene

Dňa 24. augusta 1945:

Sväz slovenskej mládeže vo Zvolene

Skautský deň s propagačným táborom na lúke oproti št. gymnáziu

Predpoludním: od 8. do 12. hod. nástup oddielov, vztýčenie št. vlajky a ukážka z táborového života

Popoludní: od 15. do 19. hod. skautské hry, štafetové a cyklistické preteký oddielov
o 20. hod. táborový oheň s programom

Dňa 25. augusta 1945:

Sväz slovenskej mládeže vo Zvolene

od 9. hod. do večera ping-pongové preteký stredoslovenských skupín o putovný pohár povstania Zvolena
v sieni kina „Živena“

o 20. hod. vo všetkých miestnostiach Grandhotela

soznamovací večierok so zábavným programom

Dňa 26. augusta 1945:

Celoslovenský sjazd Sväzu protifašistických väzňov (SPROV)

Predpoludním: o 11. hod. v parku na Červenom námestí koncert Hudobného spolku Železničiarov

Popoludní: program celoslovenského sjazdu Sväzu protifašistických väzňov s prejavmi vzácných hostí

Dňa 27. augusta 1945:

Celoslovenský pracovný sjazd Jednotného sväzu slovenských roľníkov

Predpoludním: o 9. hod. sraz účastníkov na Masarykovej triede, odkiaľ sa pohne sprievod na Červené námestí

o 10. hod. manifestačné shromaždenie na Červenom námestí:

1. Prejav ministra zemedelstva p. Júliusa Ďuriša

2. Prejav povereníka SNR pre pôdohosp. a poz. reformu p. Dr. M. Kvetku

3. Prejav zástupcu Jednotného sväzu českých roľníkov

4. Prejav zástupcu Jednotného sväzu slovenských roľníkov

Popoludní: o 15. hod. pracovná porada roľníckych zástupcov, vyslaných ONV v kine „Živena“

o pol 20. hod. hodnotný film v kine „Živena“

Dňa 28. augusta 1945:

Deň povstania vo Zvolene r. 1944

Predpoludním: o 9. hod. manifestačný sprievod z Masarykovej triedy na Červené námestí

Manifestačné shromaždenie Národného frontu vo Zvolene

na Červenom námestí s prejavmi domácich ilegálnych pracovníkov a hostí

Večer: o 20. hod. slávnostná akadémia v kine „Živena“

Dňa 29. augusta 1945:

Celoštátne oslavy Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici

Odchod občanov Zvolena mimoriadnymi vlakmi do B. Bystrice

PROGRAM

celoslovenských osláv

(Foto: Pavel Albert. Zdroj: Archív Lesnícke
a drevárske múzeum)

výročia Slovenského národného povstania

I. 19. augusta: v každom okresnom sídle konferencia delegátov národných výborov z obcí

a) voľba delegátov na sjazd národných výborov v Banskej Bystrici

b) verejná manifestácia, spojená s dožinkovými slávnosťami, príp. prejavom za urýchlenie rekonštrukcie Slovenska

II. 25.—28. augusta: celoslovenské sjazdy

1. 25.—26. VIII.: celoslovenský sjazd partizánov v Turč. Sv. Marťane; usporiada Sväz partizánov na Slovensku

2. 26. VIII.: celoslovenský pracovný sjazd mládeže v Ružomberku; usporiada Sväz slovenskej mládeže

3. 27.—28. VIII.: sjazd slovenských umelcov a vedeckých pracovníkov v Ban. Bystrici; usporiada Prípravný výbor sjazdu

4. 27. VIII.: celoslovenský roľnícky pracovný sjazd vo Zvolene; usporiada Jednotný sväz slovenských roľníkov

5. 26.—27. VIII.: celoslovenská pracovná televýchovná porada v Brezne nad Hronom; usporiada Prípravný výbor slovenskej

televýchovnej jednoty

6. 28. VIII.: ustavenie Sväzu bojovníkov I. čsl. armády v Banskej Bystrici; usporiada Prípravný výbor sväzu

7. 26. VIII.: celoslovenská porada Sväzu protifašistických politických väzňov vo Zvolene; usporiada Sväz

III. 29. augusta: oslavy národného sviatku v jednotlivých obciach a mestách

IV. Ústredné oslavy v Banskej Bystrici za účasti pána
prezidenta Republiky Dr. Eduarda Beneša, čl.
vlády, Slovenskej národnej rady a zahranič. hostí

1) 28. VIII. o 15. hod. v Národnom dome: celoslovenský sjazd národných výborov

a) otvorenie a privítanie

b) voľba predsedníctva sjazdu,

c) prejavy hostí

d) prejav za čl. vládu: minister vnútra Václav Nosek

e) predseda SNR Karol Šmidke: referát o činnosti

Slovenskej národnej rady

f) rozprava o referáte

g) zpráva veritkačnej komisie

h) voľba nových členov SNR

i) voľba poslancov do Národného shromaždenia

2) 28. VIII. večer v Národnom dome divadelné predstavenie: Simonov: „Ruskí ľudia“, hrajú ochotníci Mestskeho divadelného sdruzenia
v Banskej Bystrici. režia: Ján Kováč. Súčasne premiére filmu zo Slovenského národného povstania v biografie „Pod Urpínom“

3) 29. VIII. 6.00 hod.: budíček vojenskej hudby

8.00 hod.: nástup vojenských a partizánskych jednotiek a civilných osôb. Odovzdanie vyznamenaní

10.00 hod.: slávnostné defilé vojska a partizánov pred p. prezidentom,
vládou a Slovenskou Národnou radou cez mesto

16.00 hod.: ľudová manifestácia na nám. Národného povstania

a) predseda Ústredného prípravného výboru

Dr. Gustáv Husák: otvorenie a privítanie

b) symbolické polozenie základného kameňa

pamätníka obetiam povstania

c) predseda SNR Dr. Jozef Lettrich: prejav

za Slovenskú národnú radu

d) prejav p. prezidenta Dr. Eduarda Beneša

e) prejav ministerskeho predsedu Zdeňka

Fierlingera

f) prejavy za vojsko a partizánov

Po manifestácii: ľudová veselica, športové podniky, prehliadka výstavy z povstania, divadelné predstavenie: Simonov: „Ruskí ľudia“ v Národnom dome, film zo
Slovenského národného povstania v biografie „Pod Urpínom“

Upozornenie pre účastníkov: všetci návštevníci osláv majú 50% sľavu na železničiaci pri ceste do Banskej
Bystrice a späť

Ústredný prípravný výbor

pre oslavy výročia Slovenského národného povstania.

Ústroj mesta.

Podme už ale teraz ďalej do prešej usporiadanosti slob. a kráľ. mesta Zvolena. Mesto prináležalo vždy do radu takrečených miest personálnych; menovalo sa ono tu i tu i banským (srovnaj zápisnicu zo dňa 8. júna r. 1699). V skutku nachodily sa tu i bane, na Bôrovej hore, o čom viac niečo nižšie. Má právo voliť svoju vrchnosť, predtým každoročne, neskôr na viac rokov, v prítomnosti kráľ. komisára, teraz pri vplyve stoličného vicišpána. Mávalo niekedy i 12 radných, pred rokom 1848. 24 mužov tak rečenej volenej obce; malo a má právo tvoriť si štatúta; mávalo právo súdu hrdelného i civilného; od súdu toho odvolanie stávalo sa na kráľovskú tabulu. V zpravodajstve podriadené bolo vys. kr. uh. námestnej rade a takzvanej rade komory. Pod cisárom Jozefom bolo podriadené stolici, na veľkú ujmu jeho práv, čo ale trvalo len pár rokov; no to je isté, že mestský stav nikdy nemal dôvery k zemanským ustanovizňam, ani v nich nikdy nenachodil úprimných podporovateľov. Do r. 1848 toto mesto bývalo kráľovskými listami povolávané na snemy, na ktoré posielalo dvoch vyslancov, niekedy jedného, čo mestu zapríčiňovalo veľké trovy; ináč na krajinských snemoch mestskí vyslanci mali vôbec smutné postavenie proti tamejšiemu zemanskému elementu. I teraz nachodia sa jednotliví radcovia nepriateľského ducha naproti mestu, aby zrieklo sa i tých doterajších obstrihaných práv a aby pretvorilo sa na veľkú obec. Inšie ani netreba, a bude i po tej malej samostatnosti, ktorú má. Mesto a meštiansky stav musia byť samostatnejšie usporiadané, aby mohly kvitnúť meštianskym duchom, priemyslom a obchodom.

V meste nachodí sa od r. 1809 lekárň; predtým istý Ružinský, tunajší chirurg, držal príručné lieky, a medzi iným zadal i prosbu k mestskej vrchnosti, aby mu bolo povolené pri mádokýši »Hnidovke«, sirku v sebe obsahujúcom, zariadiť kúpele, čo nepreviedol, ale tým dobrú myšlienku zanechal po sebe

Z rokov 1840-tych spolok pod menom »meštianske kassino« posiaľ jestvuje, a vždy mizerneje, keď zamieša sa do neho prevažna takzvanej panskej intelligencie.

Podobne od viac rokov a menovite od čias, ako je tu železničná stanica, jestvuje i pošta. Mesto toto už r. 1794 prosilo u námestnej kráľ. rady, aby bučianska pošta (ktorej už viac niet) sem bola preložená. Teraz je tu zavedená riadna kráľovská pošta.

Jestvuje tu v meste i uh. kráľ. telegrafický úrad, okrem toho, ktorý nachodí sa na železničnej stanici.

Nachodí sa tu pod menom »Union« chýrečný závod na dorábanie bieleho i druhého plachu. Proti tomuto fabričnému závodu pri jeho vznikani brojili vicišpán Zvolenskej stolice, komora bystrická a izraeliti, pod zásterou, že plte nebudú sa môcť plaviť pó Hrone. No mesto Zvolen čo bývalá právomocnosť zaujalo sa za závod a podujimateľstvu povolilo stavať hať. Táto spoločnosť má v mnohých obciach Zvolenskej stolice právo kutania na kamenné nhlie, ktoré nachodí sa tu vo veľkých rozmeroch. Výzkumy vrtaním dosvedčily, že i päť slojov je jedno na druhom. No kamenné mhlie má sa nachodiť i v samom chotáre mesta Zvolena.

Tu sú rozsiahle dielne na Takáčovské fajky.

Nachodia sa tu celé vrchy výborného stavebného kameňa a zvláštného na vodné stavby.

Je tu i fabrika na izbové a zahradné náradie z obýbaného dreva.

Taktiež je tu i parná píla. — Sú výhľady i na viac fabrik v budúcom čase. Len že i samo mesto a jeho predstavenstvo má o tom rozmyšľať a starať sa o to, lebo z predošlej svojej priemyselnej kultúry mnoho utratilo: v starobylých časoch zanikly rybníky, v novej dobe zaniklo zlatníctvo, zvonolejárstvo, hodinárstvo, gombárstvo, súkenníctvo, nožiarstvo, pivovárstvo a s tým spojené chmelnice, bielenie plátna vo väčších rozmeroch.

Domácia kultúra bývalých zvolenských mešťanov mohla by sa znamenite registrovať — opísať z mestského archívu — obzvlášť z nachodiacich sa tam meštianskych závetov.

Granáty nachodia sa vraj v Krúžlovej, kde v jarku mestský dozorca hôr, Ján Boroškay, našiel za hrst väčších-menších granátov. On totižto pod Zvolenským novším zámkom na baštovom múre vylúpil jeden granát (českému podobný), rozmyšľal, a dozvedal sa o tom, zkadiaľ môže pochodiť kamenie tejže bašty? Tu mu istý znalec radil, aby sa prezvedel, z ktorého zvolenského kamenolomu bol upotrebený kameň na vystavenie tejže bašty? Za tým chodil po mestských horách, a v skutku, v Krúžlovej v jarku našiel granáty.

Barvy címeru mesta.

Barvy mesta Zvolena sú tmavobelasá a tmavočervená. I takzvané »banderium« mesta tohoto pred rokom 1848 nosilo fráčky

Prvá písomná zmienka obce **Velká Lúka** ležiacej vo Zvolenskom okrese pochádza z roku 1281 (**745. výročie**). Patrí medzi rýchlo sa rozvíjajúce obce najmä čo do počtu obyvateľov, ktorí si tu, v blízkosti centier Banská Bystrica a Zvolen, hľadajú nové miesto na život a výstavbu rodinných domov. V roku 2010 žilo v obci 472 ľudí, v roku 2025 už 882.

1281

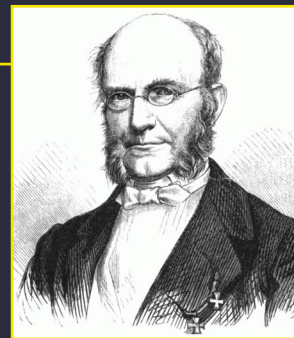
Rodák z Hrochote, evanjelický kňaz a magister filozofie **Izák Abrahamides-Hrochotský** sa narodil roku 1557. Školské roky strávil vo Zvolene, Banskej Štiavnici, Banskej Bystrici, Bardejove a Mošovciach. Štyri roky sa živil ako vychovávateľ vo Viedni, dokonca i na dvore cisára Rudolfa. Na Slovensko sa vrátil ako rektor evanjelickej školy vo Zvolene. Po troch rokoch prešiel za notára do Kremnice. Keď sa roku 1595 vo Zvolene uvoľnil post evanjelického kňaza, povolali si ho domáci činitelia späť do svojho mesta. Na žilinskej synode roku 1610 bol zvolený za jedného z troch prvých slovenských superintendentov. Zaujímavosťou je, že roku 1617 pochovával samotného uhorského palatína Juraja Thurza. Izák Abrahamides bol spolubudovateľ základov slovenskej evanjelickej cirkevnej organizácie a úspešne ju bránil pred útokmi katolíckej cirkvi. Zomrel 30. augusta 1621 (**405. výročie**) v Bojniciach.

1557

V Banskej Bystrici vyčíňala roku 1831 (**195. výročie**) **cholera**. Do mesta prenikla v júli a do konca roka spôsobila smrť 140 obyvateľom. Proti tomuto rýchlo sa šíriacemu črevnému ochoreniu boli prijaté rôzne opatrenia ako napríklad zákaz zhromažďovania sa, a to i na pohreboch. Cholera sa do mesta vrátila roku 1849. Je spojená s príchodom ruských vojsk, o ktoré požiadal cisár cára na potlačenie maďarskej revolúcie 1848/1849.

1831

Zlatník **Samuel Libay**, významná osobnosť Banskej Bystrice, zomrel 7. augusta 1866 (**160. výročie**). Narodil sa v Modre roku 1782 v rodine zlatníka. Počas svojej zlatníckej kariéry bol majstrom, cechmajstrom a vychovával budúcich zlatníkov. Jeho práce svedčia o zručnosti, zlatníckom majstrovstve, ale aj schopnosti umeleckého pozorovania. K jeho najznámejším dielam sa radí pozlátený „Glabitsov“ pokál z roku 1835, busta cisára Františka I. z roku 1841 a strieborná socha Napoleona Bonaparta z roku 1847. Niekoľko Libayových zlatníckych diel je uložených v Stredoslovenskom múzeu, tiež v Bratislave a Budapešti.

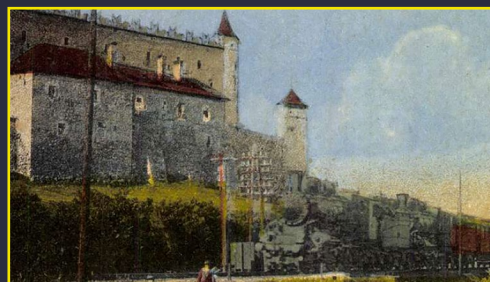
1866

Prvý podpredseda a spoluzakladateľ Matice Slovenskej, spisovateľ, novinár, superintendent Karol Kuzmány zomrel v Štubnianskych Tepliciach (V súčasnosti Turčianske Teplice) 14. augusta 1866 (160. výročie). Narodil sa roku 1806 v Brezne. Roku 1830 sa stal kaplánom v Banskej Bystrici, no po troch mesiacoch začal pôsobiť ako evanjelický farár vo Zvolene. Do mesta pod Urpínom sa vrátil roku 1832, kde pôsobil ako mestský farár. Patril k významným kultúrno-osvetovým dejateľom. Obvinili ho z panslavizmu a roku 1849 odišiel s rodinou do Viedne, kde prednášal na teologickej fakulte. Po zvolení za superintendenta roku 1860 sa vrátil do Banskej Bystrice a venoval mimoriadnu pozornosť založeniu Nižšieho evanjelického patronátneho gymnázia v Turčianskom sv. Martine. V tomto meste pôsobil po roku 1863 ako farár, zároveň úradoval ako podpredseda Matice slovenskej.

(Zdroje obrázkov: Karol Kuzmány, *Slawische Blätter*, 1865. [wikimedia.org](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Karol_Kuzmány.jpg); Zvolenský zámok - v popredí dva parné rušne s vozňami. Po roku 1900. [wikimedia.org](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Zvolensky_zamek.jpg))

1326

Ludovít I. z Anjou sa narodil roku 1326 (**700. výročie**) vo Vyšehrade Karolovi I. Róbertovi z Anjou a Alžbete Poľskej. Na uhorský trón nastúpil ako 16-ročný po smrti svojho otca Karola. Ludovít I. z Anjou dal roku 1370 postaviť na mieste malého kostola s príľahlou kráľovskou kúriou Zvolenský zámok. Bol vybudovaný ako gotický poľovnícky zámok typu talianskych mestských palácov. Pôvodne slúžil ako príležitostné sídlo dvora, od roku 1424 patrilo uhorským kráľovným. V 16. storočí v ňom sídlili vojenská posádka a župani. S úpadkom ťažby drahých kovov v banských mestách a po presídlení župného úradu v 18. storočí do Banskej Bystrice zámok strácal na pôvodnom význame. Rodina Esterházyovcov ho roku 1805 predala štátu. Od roku 1965 je sídlom Slovenskej národnej galérie v meste.

monarchie zamestnávala približne 1 600 pracovníkov.

1861

Zvolen bol 18. júna 1861 (**165. výročie**) pripojený na **železničnú sieť** Uhorska. Stal sa vtedy koncovou stanicou na rozostavanej trase Budapešť – Šalgotárján – Lučenec – Zvolen – Vrútky. Trať do Vrútok sa dokončila o rok neskôr. Vo Zvolene sa vybudovala stanica, výhrevňa, sklad, železničné dielne, vznikol inžiniersky odbor. Z mesta pod Pustým hradom sa o niekoľko rokov stal dôležitý železničný uzol. Železnica dala prácu stovkám ľudí zo Zvolena a okolia. V posledných rokoch

1891

Na mimoriadnych júlových a augustových zasadnutiach municipálneho výboru Zvolenskej župy roku 1891 (**135. výročie**) sa dohodol celý proces rozdelenia veľkej obce Detva. Na letných zasadnutiach obecného zastupiteľstva v Detve sa dohodli a vytvorili obecné štruktúry novovzniknutej obce **Hriňová**, ktorá začala písať svoju históriu 5. septembra 1891. O vyčlenení Hriňovej ako samostatnej obce rozhodlo Ministerstvo vnútra Uhorského kráľovstva uznesením č. 70421/1890 z 21. októbra 1890.

1951

Takmer celá história umeleckého súboru Lúčnica je úzko spojená s osobnosťou profesora **Štefana Nosála**, rodáka z Hriňovej. V telese začínal roku 1949 ako tanečník, no od roku 1951 (**75. výročie**) sa stal na dlhé desaťročia jeho umeleckým vedúcim a choreografom. Z Lúčnice sa pod jeho rukopisom vytvoril súbor so zvučným menom doma i v zahraničí. Vytvoril viac ako 100 choreografií a celovečerných programov.

2021

Humorista, herec, dramatik, prozaik, textár, scenárista, režisér **Milan Lasica** zomrel 18. júla 2021 (**5. výročie**) v Bratislave. Hádankár najznámejším z jeho tvorby sa stal televízny program *Ktosi je za dverami*, v ktorom tvoril komickú dvojicu s Júliusom Satinským. Milan Lasica sa narodil vo Zvolene 3. februára 1940. V útlom veku býval na Ulici Štefana Moyzesa v rodinnom jednopodlažnom dome s príľahlou záhradou. Časť detstva prežil najmä v Pliešovciach pri svojej starej mame a tete. Mesto si ho v roku 2019 uctilo odhalením dlaždice s jeho menom na Zvolenskom chodníku slávy.

dejinárium

jún – august 2026

LUKÁŠ ADAMEC: V BYSTRICI UŽ NEPRÁZDNI- JEM, UŽ JE TO MÔJ DOMOV

Spevák Lukáš Adamec býva často na cestách, preto pozná rôzne kúty Slovenska. Veľké miesto v jeho živote majú Košice a Bratislava, ale jeho novým domovom sa v posledných rokoch stala práve Banská Bystrica. Čo všetko si tu pochvaluje a prečo sa tu jemu aj jeho rodine dobre žije, zisťoval Marcel Páleš.

Lukáš, tebe je blízky život na behu a krížom-krážom cez celé Slovensko. Jeden deň si v Bratislave, na druhý v Košiciach, tretí zasa úplne v inom regióne, takže žiť v Banskej Bystrici je pre teba asi aj skvelým východiskom. No na druhej strane je to aj návrat k rodinným koreňom.

Banská Bystrica má v mojom srdci určite veľké miesto, a to aj pre moju rodinu, okrem iného aj z pohľadu generácií dozadu, pretože môj dedo sa narodil v Španej Doline. Babka bola z Košíc a stretli sa v zbore. To sú zároveň moje hudobné korene. Čiže vždy som sa rád vracal do Banskej Bystrice a do jej okolia. Ale teraz, keď už sme tu s rodinou presťahovaní, tak si ma získala nanovo. Je ale, samozrejme, iné tu žiť a iné sem chodiť na prázdniny. Keď tu už žijeme, musím sa priznať, že sa mi ešte viac páči tempo Banskej Bystrice, život v meste, ľudia, ich nátura a ako sa aj správajú k nám. Tiež sa mi páči domáca príroda, ktorá je pre dušu správnu potravou. Podľa môjho názoru je tu aj potrebná bezpečnosť. A myslím si, že každý, kto navštívi Bystricu, má podobné pocity z tohto okolia.

Dôverne poznáš Košice aj Bratislavu, teda väčšie a rušnejšie mestá, ale zdá sa mi, že veľkomestský ruch ti až tak

S manželkou Žužu, ako zvykne familiárne nazývať Zuzanu, na banskobystrickom Laskomeri (Archív: Lukáš Adamec)

nechýba. Takže aj tunajší pokoj má pre teba a pre tvoju rodinu svoje čaro.

Bratislava a Košice sú mestá, v ktorých som žil a áno, dá sa povedať, že Bystrica je oproti nim pokojnejším mestom. A pre nás je to, teda pre našu rodinu, určite vítané.

Zmenila sa Bystrica a jej okolie, keď porovnávaš časy prázdninové z minulosti s časmi súčasnými, keď už sa mesto sa stalo pre teba a tvoju rodinu novým domovom?

Keď to porovnávam, určitý rozdiel tu je. Hlavne môj pohľad na Bystricu ako takú. Keď som sem chodieval ešte len na prázdniny, chodieval som predovšetkým na Španiu Dolinu. A Bystrica bola niečo v duchu, že ideme dole do mesta – napríklad keď bolo potrebné niečo konkrétne, niečo viac, čo v Španej nebolo. Ale hlavne som to vnímal ako chlapec, ktorý tu bol len na prázdniny, ale momentálne to vnímam ako človek, ktorý tu je otcom, manželom a človekom tu žijúcim. Čiže Bystrica je mojim domovom a je to pre mňa obrovský rozdiel. Teraz ja riešim veci, ktoré kedysi riešili moji rodičia, keď som bol len chlapcom a vnímal mesto z iného uhla pohľadu. Už tu nie som na prázdninách.

Keď sa niekto do Bystrice zamiluje, väčšinou priznáva, že veľký vplyv na tento srdcový vzťah má aj príroda. A ty budeš asi podobným prípadom...

Presne tak, príroda je dôležitou súčasťou tohto okolia. Veľmi rád zachádzam na bicykli napríklad smer Tajov, Kordíky, Králiky a na okolité kopce. Tam sa viem ešte celkom slušne zamotať, keďže niektoré cesty sa tvária ako zjazdne aj podľa máp, ktoré asi nie sú aktualizované. Potom sa brodím lesom, konármi a snažím sa dostať späť. Ale mám

Zo Španej Doliny pochádzal Lukášov dedo (Foto: Štefan Kordoš)

to rád. A okrem toho máme s rodinou radi Laskomer. Napríklad lesné cesty z Laskomeru... A osobne sa mi ešte páči aj prostredie kalvárie a cesta na Urpín od malej stanice. Páči sa mi, že je to nenáročná prechádzka von z mesta a človek je rýchlo v prírode. Baví ma, že sa viem dostať nad ten hluk mesta za krátky čas. Takže hej, príroda tu ponúka bohaté možnosti pre mňa aj pre moju rodinu.

Ale podme z prírody aj hlbšie do mesta...

My s manželkou nie sme úplne mestské typy, ale máme radi napríklad starú tržnicu, jej okolie, tiež Hornú ulicu. Ja sa rád túlam po všetkých uličkách, ktoré vedú na Strieborné námestie, myslím tie rôzne bočné uličky. Tiež mám rád Pamätník SNP a jeho okolie, športové možnosti tohto prostredia, čo môžem nazvať akýsi kus slobody v meste. Mám rád aj obľúbené reštaurácie, ale to je skôr o ľuďoch, ktorých v týchto podnikoch poznám. Všeobecne si myslím, že Bystrica je bohatá na rôznych pra-

covitých a šikovných ľudí, ktorí chcú urobiť niečo viac pre toto mesto. Aj preto sa mi tu dobre žije.

Vrátim sa ešte k polohe mesta. Ty si vraj pochvaluješ, že si v srdci Slovenska, odkiaľ máš všade na skok. Aj späť domov k rodine, keď máš rozlietaný týždeň. O to skôr potom vypneš napríklad pri deťoch.

V mojom živote bol vždy nabitý program, lietam často po celom Slovensku, takže potom práve pri deťoch sa mi darí spomaliť, zabudnúť na telefón a byť tu pre nich. A aj ja som jedno veľké dieťa, takže čo sa dá detsky si užiť, to si rád užijem. Od hadíc v záhrade cez vyhadzovanie vecí do vzduchu, šalenie sa, skákanie do vody, ale aj sneh, blato, dážď... Milujem tie okamihy. Ja som sa vždy rád prechádzal aj v daždi. A teším sa, že moja manželka je v tomto chápavá.

Lukáš a „Žužu“ – selfie z banskobystrickej šikmej veže (Archív: Lukáš Adamec)

So svojou milovanou rodinou – manželkou, sestrou a deťmi, na prechádzke nad Špaňou Dolinou (Archív: Lukáš Adamec)

Keď už spomínaš vodu, ty si si tu našiel aj športovú rodinu. Aspoň tak môžeš v Bystrici spomaliť nielen doma s rodinou, ale vychutnať si vodu, ticho a pokoj aj s touto športovou rodinou.

So svojou rodinou som najradšej doma, pretože často som medzi ľuďmi, v davoch, v debatách, rozhovoroch, koncertoch a podobne. Takže o to radšej som potom len tak doma. Alebo v lese a v tichu. Ale aj v spomínanej vode – s mojimi triatlonistami z bystrického športového klubu Trian, lebo tam je tiež ticho. Inak voda a ticho, to je výborné spojenie. A Trian je moja športová rodina. Preto mne veľké mesto vôbec nechýba. ●

LUDSKOSŤ

FESTIVAL 2026

14.-16. AUGUST ZVOLEN

DISKUSIE

**OD LUDSKOSTI K MORÁLNEJ AMBÍCIÍ
ČOMU A KOMU VERIŤ? HOAXY
A DEZINFORMÁCIE MEDZI NAMI
CHCEL SOM TO SKÚSIŤ LEN RAZ...
DROGY V NAŠICH ULICIACH
A SKUTOČNÝCH PRÍBEHOCH
VYSEHNE NÁM SLOVENSKO?
MEDZI GOOGLOM A LEKÁROM AKO SA PÝTAŤ,
KOMU VERIŤ A AKO SA NESTRATIŤ
V INFORMÁCIÁCH O ZDRAVÍ DETÍ**

V BANSKEJ BYSTRICI
NAVŠTÍVTE

THURZOV DOM
MATEJOV DOM
TIHÁNYIOVSKÝ KAŠTIEĽ

STREDOSLOVENSKÉ
MÚZEUM